

Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye Bağlamında Oluşan Fıkıh Edebiyatı*

Orazsahet Orazov

Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
Zonguldak/Türkiye
dostluk1991@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1942-0120>

Öz: Zâhiru'r-rivâye, nâdiru'r-rivâye, fetâvâ- vâkiât ve müteber metinler yani mütûn-i selâse, mütûn-i erba'a, mütûn-i sitte gibi farklı şekillerde tasniflere tabi tutulan Hanefî mezhebinin temelini oluşturan eserler, İslam ilim edebiyatına paha biçilmez katkılar sağlamıştır. Müteber metinlerin tasnifinin her birinde yerini alan Vikâtetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye, önemine binaen farklı türlerden birçok çalışmaya konu olmuş ve böylece kendisine bağlı zengin bir fıkıh edebiyatı meydana gelmiştir. Dahası yazıldığı dönemden itibaren Hanefî müntesiplerin yaygın olduğu coğrafyada medreselerde ders kitabı olma ve dönemin kadılarının devamlı yanlarında bulundurup müracaat ettikleri el kitabı olma özelliğini taşımıştır. Günümüze kadar ulaşan Vikâye ve üzerine yapılan çalışmaların çoğu yazma halindedir. Bu eserlerin neredeyse tamamı Türkiye yazma eserler kütüphanelerinde müteaddit nüshalarıyla beraber kayıtlı bulunmaktadır. Bu çalışmada müellif hakkında kısa bilgi verildikten sonra, Türkiye'deki Vikâye nüshaları, üzerine yapılan şerh, ta'lik, muhtasar, risale, reddiye ve tercüme türü eserler, bazı yönleriyle tanıtılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmanın Vikâye ve onun etrafında oluşan eserler üzerine çalışma yapacaklara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fıkıh Edebiyatı, Vikâye, Şerh, Ta'lik, Muhtasar, Reddiye, Risâle, Tercüme.

Geliş Tarihi/Received Date: 03.02.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 11.04.2020

Araştırma Makalesi/Research Article

Atf/Citation: Orazov, Orazsahet. "Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye Bağlamında Oluşan Fıkıh Edebiyatı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (Haziran 2020), 81-122.

---

* Bu çalışma, *Burhânü's-Şerîa ve Vikâye Adlı Eseri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001) başlığıyla tamamlanmış olduğumuz yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır./This article is extracted from my master thesis dissertation entitled "Burhânü's-Şerîa ve Vikâye Adlı Eseri" (Master's Thesis, Bursa Uludağ University, Bursa/Turkey, 2001).

Fiqh Literature in The Context of *Wiqāyah ar-riwāyah fī masā'il al-Hidāyah*

Abstract: The works that form the basis of the Ḥanafī school, which are subjected to classifications in different ways such as *zāhir ar-riwāyah*, *nādir ar-riwāyah*, *fatāwā-wāqīāt* and *mūtabar matns* (precious texts), namely *al-mutūn as-ṣelāsa*, *al-mutūn al-arba'ah*, *al-mutūn as-sitta* made invaluable contributions to Islamic science literature. *Wiqāyah ar-riwāyah fī masā'il al-Hidāyah*, which has taken its place in each classification of the precious texts, has been the subject of many studies of different genres thanks to its importance and thus, a rich fiqh literature has emerged. Moreover, since it was written, It has been a textbook in madrasahs and the judges have kept them around as a reference book in Ḥanafī-dominated regions. Most of the surviving copies of *Wiqāyah* and the studies about it are in writing. Almost all of these works with many copies are enrolled manuscript libraries in Turkey. In this study, after giving brief information about the author, available *Wiqāyah* copies in Turkey, commentaries, notes, tractate, refusal and translation works will be tried to be introduced in some respects. Hopefully this study will help those who will work on *Wiqāyah* and studies about it.

Keywords: Fiqh, Fiqh Literature, *Wiqāyah*, *Sharkh* (commentary), *Ta'liq*, Concise, Refutation, Booklet/Pamphlet, Translation.

Özet

Hanefî mezhebinin temelini oluşturan *zâhiru'r-rivâye*, *nâdiru'r-rivâye* ve *fetâvâ-vâkıât* türü eserlerin yanısıra, “*mûteber metinler*” de, yani *mütûn-i selâse*, *mütûn-i erba'a* ve *mütûn-i sitte* diye gruplandırılan muhtasar eserler de İslam ilim edebiyatına paha biçilmez katkılar sağlamıştır. *Mûteber metinlerin* tasnifinin her birinde yerini alan önemli eserlerden biri de *Vikâtetü'r-rivâye fī mesâ'il-l-Hidâye*'dir. *Vikâye*, Hanefî hukukçu Burhânüşşerîa Mahmud b. Ahmed b. Ubeydullah tarafından kaleme alınmıştır. Hicrî 7. (miladî 13.) asırda yaşamış olan Burhânüşşerîa, Buhâra'lı ilim ile iştiğal eden “el-Mahbûbî” ailesine mensuptur. Nitekim o, *Tenkîhu'l-Ukûl* müellifi Şemsüddin Ahmed Sadrüşşerîa el-Ekber'in (öl. ?) oğlu ve *Nihâyetü'l-Kifâye* sahibi Tâcüşşerîa Ömer'in kardeşidir. Dedesi ise Ebû Hanîfe es-Sânî lakabıyla meşhur olan Cemâlüddin Ubeydullah'tır. Ayrıca kızı tarafından torunu olan ve *Vikâye*'yi bizzat kendisi için telif ettiği Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd (öl. 747/1346) bilindiği üzere son dönem büyük Hanefî fakihlerdendir.

Burhânüşşerîa'nın *Vikâtetü'r-rivâye fī mesâ'il-l-Hidâye*'si, önemine binaen şerh, muhtasar, ta'lik, risâle, reddiye türü muhtelif çalışmalara konu olmuş, ayrıca Türk ve Fars dillerine tercüme edilmiştir. Böylece kendisine bağlı zengin bir fıkıh edebiyatı meydana gelmiştir. *Vikâye*, yazıldığı dönemden itibaren Hanefî müntesiplerin yaygın olduğu coğrafyalarda da, yani Hint alt kıtası, Osmanlı ve Orta Asya bölgesindeki medreselerde ders kitabı olma ve dönemin kadularının devamlı yanlarında bulundurup müracaat ettikleri el kitabı olma özelliğini taşımıştır. Günümüze kadar ulaşan *Vikâye* ve üzerine yapılan çalışmaların çoğu yazma halindedir. Bu eserlerin

neredeysse tamamı Türkiye yazma eserler kütüphanelerinde müteaddit nüshalarıyla beraber kayıtlı bulunmaktadır. Burhânüşşerîa'nın sadece tek eseri –ki o da *Vikâye*'dir- günümüze kadar gelmiştir. Kaynaklarda zikredilen *el-Fetâva*, *el-Vâkiât* ve *Şerhu'l-Hidâye* adlı diğer eserlerinin varlığı hakkında ise kesin bir bilgiye sahip değiliz.

Hanefî mezhebinin ana çatısını oluşturan *zâhiru'r-rivâye*'yi sistematik bir biçimde özetleyen ve muteber metinler arasında yer alan *Vikâye*'de, üslûp bakımından müteahhirîn döneminin özelliği olan karmaşık, dolambaçlı bir yöntem benimsenmiştir. Bu ise, eserde bir meseleyi açıkça izah etmek yerine mezhep doktrinini ezberlenebilecek üslûpta bir kitap kaleme alma amacından kaynaklanmıştır. Ayrıca, dönemin müelliflerinin özelliklerinden olan anlaşılması güç edebî bir eser ortaya koyma çabası da bu hususta etkili olmuştur. Malum olduğu üzere Hanefî mezhebinde ulema tarafından muteber kabul edilen birçok eser, farklı türden çalışmalara konu olmuştur. *Vikâye* de, üzerine yapılan çalışmaların sayısı ve türünün çokluğu nedeniyle bu eserler arsında ilk sıralarda gelmektedir.

Vikâye üzerine doğrudan yapılan farklı türdeki çalışmaları, mümkün olduğunca teknik bilgileriyle de tanıtmayı amaçladığımız bu yazıda, bir yandan *Vikâye*'nin bizzat yazma nüshalarının yaklaşık adet sayısı belirtilirken, aynı şekilde şerh, risale vb. türünden çalışmalar konusunda da benzer bilgiler verilmiştir. *Vikâye* üzerine doğrudan çok sayıda farklı türden çalışma yapılmış olmakla beraber, *Vikâye* üzerine yapılan diğer çalışmalarla da ilgili birçok farklı eser kaleme alınmıştır. Nitekim sadece Sadrüşşerîa'nın *en-Nükâye Muhtasarı'l-Vikâye* ve *Şerhu'l-Vikâye* adlı eserlerinin her birisi için sayıca *Vikâye*'nin kendisi kadar farklı eser yazılmıştır. Mezkûr iki kitap bağlamında oluşan eserlerin ise ayrı bir incelemeye tabi tutulması yerinde olacaktır. Bu nedenle çalışmamız doğrudan *Vikâye* üzerine yapılan eserlerle sınırlı tutulmuştur. Ancak *Vikâye* müellifinin torunu olan Sadrüşşerîa'nın *en-Nükâye* ve *Şerhu'l-Vikâye*'si, *Vikâye* üzerine yazılan eserlerin en meşhur iki eserini oluşturduğundan, çalışmamızın ilgili kısmında sözkonusu iki eser hakkında kaleme alınan ve fakihler arasında daha çok itibar gören bazı eserler konusunda kısmen de olsa bilgi verilmiştir. Sözü edilen bilgiler daha çok Türkiye'de bulunan kütüphane kataloglarında, özellikle de Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı ilgili eserler çerçevesinde ele alınmıştır. Türkiye dışındaki kütüphanelerde kayıtlı bulunan *Vikâye* çalışmaları hakkında da ilgili kataloglardan yararlanılmıştır. Ancak tespit edilen nüshaların sayısı ve türleri *Vikâye* üzerine yapılmış tüm telifleri içerdiği anlamına gelmemektedir.

Tespitlerimize göre, Türkiye dışındaki nüshalar da dâhil, dolaylı veya doğrudan *Vikâye* üzerine yapılan çalışmalar tekrarlarıyla birlikte 1450 adet olup, bunlardan sadece 134 tanesi biri diğerinden farklı müstakil eserlerdir. Bu 134 teliften de sadece 60'ı doğrudan *Vikâye* hakkındaki çalışmalar olup, geriye kalanları Sadrüşşerîa'nın *en-Nükâye* ve *Şerhu'l-Vikâye*'si ve bu ikisi dışındaki bazı şerh ve reddiyelere yazılan hâşiyeye veya risâle türünden eserlerdir. Yine çalışmalarımızın sonucunda makalede

ek olarak gösterilen tabloda da yer aldığı üzere, *Vikâye* üzerine doğrudan biri diğerinden farklı eserler, türlerine göre 35 şerh, 14 risale, 6 tercüme, 3 talika, 1 reddiye ve 1 muhtasar eserden oluşmaktadır. Ancak bu veriler *Vikâye* üzerine yapılan çalışmaların tamamını yansıtmayabilir. Çünkü gerek kütüphane fişlerine kayıtlı bilgiler gerekse ilgili kaynaklarda zikredilen malumatlar, hatalı bilgiler içerebilmektedir. Nitekim bazı kütüphane fişlerinde veya kaynaklarda şerh olarak tanıtılan eser, hâşiye veya tersi olabilmekte ya da bir eser yanlılıkla farklı bir müellife nispet edilebilmektedir. Bu durum da, eserleri tavsif eden kütüphane çalışanı, eserin müstensihî, incelemeyi yapan kişi tarafından kaynaklanabileceği gibi, aynı eserin değişik isimlerle adlandırılıyor olması gibi farklı nedenlerden ileri gelebilmektedir.

Vikâye üzerine bu kadar çok çalışmanın yapılmış olması ile ilgili sözü edilen eserlerin telif sebepleri incelendiğinde ise, *Vikâye* metninin bazı kimseler tarafından tahrif edilmiş olması, dönemin talebesinin ezberlemesi için biraz hacimli olması, lafızlarının çok veciz ve muğlak olması, üzerine yazılan şerhlerin yetersizliği, eserin konuları izahta yetersiz kalması, tercümesi yapılarak Türkçe'ye kazandırılmasının ilgili kesimlere kolaylık sağlayacağı gibi birçok neden ileri sürülmektedir. Ama şu bir gerçek ki, fıkıh edebiyatına önemli katkı sağlayan *Vikâye* sayesinde, çok sayıda âlim ve talebe yetişmiş, birçok eser ortaya çıkmış, eserlerin çoğu da günümüze ulaşmıştır.

Summary

With the studies of *zâhir ar-riwâyah*, *nâdir ar-riwâyah* and *fatâwâ-wâqiât*, which form the basis of the Ḥanafî sect, they are grouped as “credible texts”, *al-mutûn as-şelâse* (three texts), *al-mutûn al-arba'ah* (four texts) and *al-mutûn as-sitta* (six texts), they made valuable contributions to the Islamic scientific literature. One of the important studies in every classification of credible texts is *Wiqâyah ar-riwâyah fî masâ'il al-Hidâyah*. *Wiqâyah* is written by a Ḥanafî scholar, Burhan al-Shari'a Maḥmûd b. Aḥmad b. 'Ubaydullâh. Burhan al-Shari'a, who lived in the 7th century AH (13th c. AD), belongs to the family of “al-Maḥbûbî” who deals with science in Bukhara. As a matter of fact, he is the son of *Tankîḥ al-'Ukûl* writer Shams al-Dîn Aḥmed Şadr al-Shari'a al-Ekber and brother of Tâc al-Shari'a 'Omar, the owner of *Nihâyah al-Kifâyah*. His grandfather is Jamâluddîn 'Ubaydullâh, who is also known as Abû Ḥanîfa aş-Şânî. *Wiqâyah* is written for Şadr al-Shari'a aş-Şânî 'Ubaydullah b. Mas'ûd (d. 747/1346) who is his maternal grandson and he was also one of the last great Ḥanafî scholars.

The work of Burhan al-Shari'a's *Wiqâyah ar-riwâyah fî masâ'il al-Hidâyah* has been subject to different studies in the form of *sharkh* (commentary), concise, *ta'lîk*, booklet/pamphlet, refutation because of its importance and translated into Turkish and Persian languages. Thus, a rich fiqh literature has emerged around it. Since it was written, *Wiqâyah* was a textbook in Ḥanafî-dominated regions, namely in the madrasas located in the Indian subcontinent, the Ottoman and the Central Asian region, and it was the work used by lawyers of that time. Most of the studies on

Wiqāyah, which has survived to the present day, are in the form of manuscripts. Almost all of these works are registered with many copies of the manuscripts library in Turkey. Burhan al-Shari'a has no surviving work to the present day except for *Wiqāyah*. Of the author's other works mentioned in the references, there is no definite information about the *al-Fatāwā*, *al-Wāqīāt* and *Sharkh al-Hidāyah*.

In *Wiqāyah* which is a systematic summary of the *zāhir ar-rivāyah* which forms the basis of the Ḥanafī sect and among the "credible texts", the style of recent (mutaakhirin) scholars that embraces a complex, roundabout method has been adopted. This is due to the purpose of writing a book on sectarian doctrines in style that can be memorized instead of explicitly explaining a problem in the work. In addition, the effort to create an incomprehensible literary work, which is one of the characteristics of the authors of the period, was also effective in this regard. As it is known, many works credited by Ḥanafī scholars have been the subject of different studies. *Wiqāyah* also ranks first among these works due to the large number and type of studies on it.

In this article, we aim to introduce different types of studies on *Wiqāyah*, with technical information as much as possible. On the other hand, while the approximate number of copies of *Wiqāyah*'s manuscript are specified, likewise *sharkh*, booklet etc. are indicated. Although there are many different types of studies on *Wiqāyah*, many different works have been written about other studies on *Wiqāyah*. As a matter of fact, for each of his works titled *al-Nuqāyah Mukhtaşar al-Wiqāyah* and *Sharkh al-Wiqāyah* belonging to Şadr al-Shari'a, different works were written as much as *Wiqāyah* itself. It would be appropriate to subject the works that were created in the context of the two books, mentioned to a separate examination. For this reason, our study was limited to the studies conducted directly on *Wiqāyah*. The works of *al-Nuqāyah* and *Sharkh al-Wiqāyah* by Şadr al-Shari'a are the most famous works written on *Wiqāyah*. For this reason, in the related section of our article, limited information is given about some works that are written about the two works and credited among scholars. Such information was obtained mainly from library catalogs in Turkey, especially within the framework of the related studies registered in the Süleymaniye Library. On the works written on *Wiqāyah*, it also benefited from the catalogs of the libraries of foreign countries. However, the data and types of copies detected do not mean that they cover all works on *Wiqāyah*.

According to our findings, in Turkey and other countries, studies related to *Wiqāyah* indirectly or directly are 1450 (repeated copies included). Only 134 of these are detached works, which is different from each other. Only 60 of these 134 texts are directly related to *Wiqāyah*. The rest are Şadr al-Shari'a's *al-Nuqāyah* and *Sharkh al-Wiqāyah* and some other commentaries and booklets on glosses and refutation works. Again, as a result of our works, as shown in the table shown in the article, 35 commentaries, 14 booklets, 6 translations, 3 ta'lik, 1 refutation (rejection) and 1

concise work (mukhtasar), which are all different from each other, were written about *Wiqāyah*. However this data may not reflect all works on *Wiqāyah*.

When examining the reasons of existence of so much studies on *Wiqāyah*, a lot of motives arise like; the text was falsified with by some people, it was a little voluminous to be memorized by the students, its statements are too terse and obscure, glosses written on it were insufficient, the work is insufficient in explaining the topics and translating it into Turkish will provide convenience to the relevant people. As a matter of fact, owing to *Wiqāyah* that contributed significantly to fiqh literature, many scholars and students have grown up, many works have emerged, most of these works have survived to the present day.

Giriş

Hanefî mezhebinin en meşhur fūrû-i fikh eserlerinden biri olan ve kısaca *Vikāye* olarak bilinen *Vikâtetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye* adlı eserin müellifi Mahmud b. Ahmed¹ b. Ubeydullah olup daha çok Burhânüşşerîa² lakabıyla tanınmıştır. Kendisinin hicrî 7. (miladî 13.) asırda yaşadığı bilinmekle beraber, kaynaklarda hem doğum hem de vefat tarihi ile ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun Buhara'da³ dünyaya geldiği ve Kirman'da vefat ettiği yönündeki rivayetlerin öne çıktığı görülmektedir.⁴

Burhânüşşerîa Mâverâünnehir bölgesinde “el-Mahbûbî” nisbesiyle tanınan ve ilim ile iştigal eden bir aileye mensuptur. Nitekim o, *Tenkîhu'l-Ukûl* müellifi Şemseddin Ahmed Sadrişşerîa el-Ekber'in (öl. ?) oğlu ve *Nihâyetü'l-Kifâye* sahibi Tâcüşşerîa Ömer'in kardeşidir. Dedesi ise Ebû Hanîfe es-Sânî lakabıyla meşhur olan Cemâleddin Ubeydullah'tır. Ayrıca kızı tarafından torunu olan ve *Vikāye*'yi bizzat

¹ Burhânüşşerîa'nın babasının isminin “Ahmed” mi yoksa “Ubeydullah” mı olduğu tartışmasıyla ilgili bk. Orazsahet Orazov, *Burhânüşşerîa ve Vikāye Adlı Eseri*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 13-14.

² *Vikāye* müellifi Mahmud'un lakabının “Burhânüşşerîa” veya “Tâcüşşerîa” olduğu hususundaki tartışmalar için bk. Orazsahet Orazov, “Vikâyetü'r-Rivâye fî-Mesâilî'l-Hidâye Adlı Eserin Müellifinin İsim ve Lakabının Tespiti”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 685-695. Türkmenistan Milli Yazma Eserler Enstitüsü'nde 7155 numaralı bir yazma eserin ilk varlığında, Burhânüşşerîa'nın şecerresiyle ilgili: Ubeydullah Sadrişşerîa'nın Tâcüşşerîa Ömer ve Mahmud adlı iki oğlunun olduğu, Ömer'in Mes'ûd adında bir oğlu, Mahmud'un ise Zeynep adında bir kızının olduğu, Mes'ûd ile Zeyneb'in evliliğinden de Ubeydullah Sadrişşerîa es-Sânî'nin dünyaya geldiği belirtilmiştir.

³ bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâ'ül-müellifin âsarü'l-musannifin* (İstanbul: yy., 1995), 1/95, 787.

⁴ Leknevî bu hususta şöyle der: “H. 747'de vefat eden Ubeydullah b. Mes'ûd'un anne-babasının ve tüm ecdadının kabirleri Buhara'da Şer'âbâd'dadır. Ancak babasının babası olan ceddî Tâcüşşerîa ve annesinin babası Burhâneddin (Burhânüşşerîa) Kirman'da vefat etmiş ve oraya defnedilmişlerdir. Abdülhay el-Leknevî, *Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Beyrut: Dârü'l-Erkâm, 1418/1998), 110.

kendisi için telif ettiği Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd (öl. 747/1346) bulunduğuna üzere son dönem büyük Hanefî fakihlerdendir.

Burhânüşşerîa'nın sadece tek eseri -ki o da *Vikâye*'dir- günümüze kadar gelmiştir. Kaynaklarda zikredilen diğer eserlerinin varlığı hakkında ise kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte bazen kütüphane görevlilerinin eserleri tasnif ve fişleme sırasındaki hatalarından dolayı müellifimize atfedilen eserler olmuştur.⁵ Leknevî, Burhânüşşerîa'nın eserleri konusunda şunları söylemiştir. "Mahmud b. Ahmed muhteşem tasniflerin sahibidir. Onlardan ilki *Hidâye*'den seçilmiş olan *el-Vikâye*'dir [...] Diğerleri ise *el-Fetâvâ*, *el-Vâkıât* ve *Şerhu'l-Hidâye*'dir".⁶

Bilindiğince üzere *Vikâye* Hanefî mezhebinde *mütûn-i selâse*, *mütûn-i erbaa*, *mütûn-i sitte*⁷ şeklinde tabir edilen üç tasnifin de içerisinde yer almış muteber bir metindir. Hanefî mezhebinin ana çatısını oluşturan *zâhirü'r-rivâye*'yi sistematik bir biçimde özetleyen ve muteber metinler⁸ arasında yer alan *Vikâye*'de, üslûp bakımından müteahhirin döneminin özelliği olan karmaşık, dolambaçlı bir yöntem benimsenmiştir. Bu ise, eserde bir meseleyi açıkça izah etmek yerine mezhep doktrini ezberlenebilecek üslûpta bir kitap kaleme alma amacından kaynaklanmıştır.⁹ Ayrıca, dönemin müelliflerinin özelliklerinden olan anlaşılması güç edebî bir eser ortaya koyma çabası da bu hususta etkili olmuştur.¹⁰

Yazıldığı dönemden itibaren çok itibar gören eser, Hanefî mezhebinin etkin olduğu Hint alt kıtası, Osmanlı coğrafyası ve Orta Asya medreselerinde, Burhânüşşerîa'nın torunu Sadrüşşerîa es-Sânî tarafından yazılan şerh ve muhtasarla birlikte temel fıkıh öğretimi kitabı haline gelmiştir.¹¹

Malum olduğuna üzere Hanefî mezhebinde ulema tarafından muteber kabul edilen birçok eser, farklı türden çalışmalara konu olmuştur. *Vikâye* de, üzerine yapılan çalışmaların sayı ve türünün çokluğu nedeniyle bu eserler arasında ilk sıralarda gelmektedir.

⁵ Mesela bk. Süleymaniye Ktp. Fatih, 1971; Fatih, 1993.

⁶ Leknevî, *Fevâid*, 338-339. Yukarıda da belirtildiğince üzere *Vikâye* haricindeki eserlerin Burhânüşşerîa'ya aidiyeti tartışmalıdır.

⁷ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Orazsahet Orazov, "Muhtasar Metinlerin Hanefî Literatürü İçindeki Yeri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2018), 113-119.

⁸ Murteza Bedir, *Buhara Hukuk Okulu, Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 168.

⁹ Nitekim Sadrüşşerîa dedesi Burhânüşşerîa'nın *Vikâye*'yi kendisinin ezberlemesi için yazdığını belirtmiştir. bk. Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî, *Şerhu'l-Vikâye ve me'ahû Müntehe'n-Nükâye alâ şerhi'l-Vikâye*, thk. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc (Amman: Müessesetü'l-Verrâk, 2006), 1/4 (cüz 2).

¹⁰ Murteza Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2013), 43/107.

¹¹ Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", 43/107.

Vikâye üzerine doğrudan yapılan farklı türdeki çalışmaları, mümkün olduğunca teknik bilgileriyle de tanıtmayı amaçladığımız bu yazıda,¹² bir yandan *Vikâye*'nin bizzat yazma nüshalarının yaklaşık aded sayısı belirtilirken, aynı şekilde şerh, hâşiyeye vb. türünden çalışmalar konusunda da benzer bilgiler verilecektir.¹³ Sözü edilen bilgiler daha çok Türkiye'de bulunan kütüphane kataloglarında, özellikle de Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı ilgili eserler çerçevesinde ele alınacaktır.¹⁴ Türkiye dışındaki kütüphanelerde kayıtlı bulunan *Vikâye* çalışmaları hakkında da ilgili kataloglardan yararlanılmıştır. Ancak tespit edilen nüshaların sayısı ve türleri *Vikâye* üzerine yapılmış tüm telifleri içerdiği anlamına gelmemektedir.¹⁵ Bu nedenle çalışmanın son kısmına *Vikâye* üzerine yapılan farklı türden çalışmaları göstermek için eklenecek olan tablodaki eser isimleri de bu bağlamda düşünülmelidir.

¹² *Vikâye* üzerine doğrudan çok sayıda farklı türden çalışma yapılmış olmakla beraber, *Vikâye* üzerine yapılan diğer çalışmalarla da ilgili birçok farklı eser kaleme alınmıştır. Nitekim sadece Sadruşşerîa'nın *en-Nükâye Muhtasarı'l-Vikâye* ve *Şerhu'l-Vikâye* adlı eserlerinin her birisi için sayıca *Vikâye*'nin kendisi kadar farklı eser yazılmıştır. Mezkûr iki kitap bağlamında oluşan eserlerin ise ayrı bir incelemeye tabi tutulması yerinde olacaktır. Bu nedenle çalışmamız doğrudan *Vikâye* üzerine yapılan eserlerle sınırlı tutulmuştur. Ancak *Vikâye* müellifinin torunu olan Sadruşşerîa'nın *en-Nükâye* ve *Şerhu'l-Vikâye*'si, *Vikâye* üzerine yazılan eserlerin en meşhur iki eserini oluşturduğundan, çalışmamızın ilgili kısmında söz konusu iki eser hakkında kaleme alınan ve fakihler arasında daha çok itibar gören bazı eserler konusunda kısmen de olsa bilgi verilecektir.

¹³ Ayrıca, *Vikâye* ve üzerine yazılan diğer eserler hakkında bilgi veren şu çalışmalara da bakılabilir: Recep Cici, "Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 8/8, (1999), 225-227; Ömer Faruk Atan, *Burhânü's-Şerî'a'nın Vikâyetü'r-Rivâye fi Mesâilil-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 35-41; Ömer Faruk Atan, "Hanefi Literatüründe Muhtasarlar ve Metinler", *İhya Uslular Arası İslam Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2016), 74-75; Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", 43/107.

¹⁴ *Vikâye* üzerine yapılan çalışmaları tespit etmede istifa ettiğimiz kütüphane fişlerine kayıtlı olan veya bazı kaynaklarda zikredilen malumatlar, hatalı bilgiler içerebilmektedir. Nitekim söz konusu bazı fişlerde veya kaynaklarda şerh olarak tanıtılan eser, hâşiyeye veya tersi olabilmekte ya da bir eser yanlışlıkla farklı bir müellife nispet edilebilmektedir. Bu durum, eserleri tavsif eden kütüphane çalışanı, eserin müstensihisi, incelemeyi yapan kişi tarafından kaynaklanabileceği gibi, aynı eserin değişik isimlerle adlandırılıyor olması gibi farklı nedenlerden de kaynaklanabilmektedir.

¹⁵ *Vikâye* ve üzerine yapılan çalışmalarla ilgili gerek nüsha adetleri gerekse farklı türden çalışma olmaları bakımından verilecek sayılar kesin olmayıp, bizim genel olarak Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphane fişlerinde kayıtlı olan ve yine bazı tabakat kitaplarında belirtilen bilgiler çerçevesinde tespit edebildiklerimizdir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olan *Vikâye* çerçevesindeki bilgiler ise genel olarak incelediklerimizdir. Nitekim sayılarının çokluğu nedeniyle dünyadaki hatta Türkiye'deki *Vikâye* ve ilgili eserlerin tüm nüshalarını bizzat incelemek, pek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle burada konuyla ilgili rakam üzerinden bir veri vermekle hem eserin önemi ortaya çıkmış olacak hem de farklı çalışmalar ve nüshalarının bulunduğu yer hakkında bilgi sağlanmış olacaktır.

Tespitlerimize göre, Türkiye dışındaki nüshalar da dâhil, dolaylı veya doğrudan *Vikâye* üzerine yapılan çalışmalar tekrarlarıyla birlikte 1450 aded olup,¹⁶ bunlardan sadece 134'ü biri diğerinden farklı müstakil eserlerdir. Bu 134 teliften de sadece 60'ı doğrudan *Vikâye* hakkında olup, geriye kalanları Sadrüşşerîa'nın *en-Nükâye* ve *Şerhu'l-Vikâye*'si ve bu ikisi dışındaki bazı şerh ve reddiyelere yazılan hâşiye veya risâle türünden eserlerdir.

1. *Vikâye* Nüshaları

Aslında her yazma eser, aynı adı taşımasına ve aynı metinden ibaret olmasına rağmen, her biri ayrı bir eser mahiyetindedir. Çünkü her yazma eser ayrı bir müstensih tarafından istinsah edilmekte ve neredeyse tamamının kenarında az veya çok, eserle ilgili veya ilgisiz kıymetli notlar barındırmaktadır. Bazen de metindeki kelimelerde farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı ilk önce bizzat *Vikâye*'nin kendi nüshaları hakkında, sonra da üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermenin yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Araştırmalarımıza göre, Türkiye'deki kütüphane fişlerinde kayıtlı bulunan *Vikâye* nüshaları toplam 293 adet olup, bunlardan 51 tanesi tercümedir. Söz konusu 293 nüshadan 112'si Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu 112 nüshanın da 24'ü Türkçe tercümedir. Buna göre Süleymaniye dışındaki tüm Türkiye kütüphanelerinde Arapça olarak 154 adet *Vikâye* metni ve 27 adet tercüme metni bulunmaktadır. Ayrıca *Vikâye*'nin -Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 2029 numaralı nüshası hariç-¹⁷ en eski nüshaları da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Süleymaniye'deki en eski nüshalara, sırasıyla hicri 768/1366 (Fatih, no. 2199), 786/1384 (Fatih, no. 2226), 787/1385 (Murad Buharî, no. 133), 836/1432 (Fatih, no. 2225) ve 838/1434 (Fatih, no. 2222) tarihli yazmaları örnek vermek mümkündür. Söz konusu *Vikâye*'nin müstakil bir eser olarak Orta Asya, İran, Pakistan veya Hindistan gibi, bu esere ilgi gösteren bölgelerde basılıp basılmadığı hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak Ahmed Mahmud eş-Şehâde tarafından müellif lakabı yanlışlıkla "Tâcüşşerîa" olarak kaydedilmekle beraber bir baskısı yapılmıştır.¹⁸ Ayrıca *Vikâye*, Ömer Faruk Atan tarafından doktora çalışması olarak *Burhânü'ş-Şerîa'nın Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâilî'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* adıyla tahkik edilmiştir. Dahası mezkûr eser, Salâh Muhammed Ebül-Hâc tarafın-

¹⁶ *Vikâye* (20 ayrı nüsha) ve *Şerhu'l-Vikâye*'nin (57 ayrı nüsha) Irak ve Şam kütüphanelerindeki nüshaları için bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Münthe'n-Nükâye*, 1/104-108 (cüz 1).

¹⁷ 118 varak olan bu nüsha Ali b. Muhammed tarafından 749/1349 senesinde ta'lik hattıyla istinsah edilmiştir. Nüshanın özellikleriyle ilgili diğer bilgiler için bk. Atan, *Vikâyetü'r-Rivâye'nin Tahkik ve Tahlili*, 71.

¹⁸ Tâcüşşerîa Mahmud b. Ubeydullah, *Vikâyetü'r-rivâye fî resâilî'l-Hidâye*, thk. Ahmed Mahmud eş-Şehâde (İstanbul: Mektebetü'l-Hanefiyye, 2017). Bizim tespitlerimize göre *Vikâye* müellifinin lakabı "Burhânü'şşerîa", babasının ismi ise "Ahmed"dir. bk. Orazov, *Burhânü'ş-Şerîa ve Vikâye Adlı Eseri*, 13-20.

dan *Şerhu'l-Vikâye* içerisinde tahkik edilerek basılmıştır.¹⁹ Bir de iki cilt (içerisinde dört cilt) olarak 1909'da Delhi de *Umdetü'r-rî'âye fi halli Şerhi'l-Vikâye* adıyla basılan Leknevî'nin *Hâşîye*'sinde asıl metin olarak yer almaktadır.

Vikâye'nin çok fazla yazma nüshası olmasına rağmen müellif nüshası bulunmamaktadır. Nitekim Sadrüşşerîa'nın ifadesine göre *Vikâye*'nin asıl metni bazı kişiler tarafından tahrif edilmiş, bu nedenle *Şerhu'l-Vikâye*'sinde metni tashih etmiştir.²⁰ Buna göre *Vikâye* metninin baskısında *Şerhu'l-Vikâye*'deki *Vikâye* metni ile ileride ifade edileceği üzere Kemalpaşazâde'nin *el-İslâh ve'l-Îzâh*'ı, Ali b. Ömer Karahisârî'nin *Şerhu'l-Vikâye*'si ve de aşağıda mevzu bahis edilecek o döneme yakın olan nüshaların dikkate alınması önem arz etmektedir. Sözü edilecek olan nüshaların hepsinin müstensihli, metinlerinin tam, yazılarının okunaklı, telif senelerinin belirtilmiş ve de bazılarının âlim kimselerin onayından geçmiş olması nüshaları ayrıcalıklı hale getirmektedir.

Aşağıda örnek olarak belirtilecek olan *Vikâye* nüshalarının daha çok nesih, ta'lik ve "Arap hattı" adı verilen bir yazı türü ile istinsah edildiği görülmektedir.²¹

1) Kutbeddin b. Muhammed en-Nekîdî (veya el-İznîkî öl. 821/1418)²² tarafından hicrî 786'da istinsah edilen bu nüsha, Süleymaniye Ktp, Fatih, 2226 no'da kayıtlıdır. Meşin cilt, büyük boy, kâğıdı orta kalınlıkta 200 varak olan bu nüsha, hâtimesinde belirtildiğine göre (varak 200b) İznik'te yazılmıştır. Satır sayısı 11'dir. Hâmişlere notlar düşülmüştür ve nüsha tamdır. Kayıtlı bulunduğu kütüphane fişi üzerinde Burhânüşşerîa'nın lakabı yanlışlıkla **Sadrüşşerîa** olarak zikredilmiştir.

2) Süleymaniye Ktp. Murad Buhârî, 133 no'da kayıtlı bu yazma, yukarıdaki nüshadan bir sene sonra, yani hicrî 787'de istinsah edilmiştir. Müstensih belirtilmemiştir. Satır sayısı 13, varak sayısı 131 olup, Arap hattıyla yazılmış, meşin ciltli eksiksiz bir nüshadır. İstinsah varağı 130 ve kenarlarında notlar vardır.

3) Sadrüşşerîa Mahmud b. Ubeydullah adıyla Süleymaniye Fatih, 2223 no'da kayıtlı *Vikâye*, meşin cilt, 176 varak, 11 satır, ilk ve son varakları kısmen hâşiyeli, nesih yazılı eksiksiz bir nüshadır. Bu nüsha Musannifek (öl. 875/1470) tarafından tashih edilmiş ve *sahh* kaydı düşülmüştür.

¹⁹ Buna göre Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc'ın tahkik ettiği *Şerhu'l-Vikâye* içerisindeki asıl metin olan *Vikâye*, Sadrüşşerîa'nın tashihinden geçen *Vikâye* olmaktadır.

²⁰ Konuyla ilgili Sadrüşşerîa'nın kendi ifadesi aşağıda gelecektir.

²¹ Türkiye dışındaki *Vikâye* nüshaları için Brockellmann'ın *Supplement 1/646*'da belirttiği şu kütüphane kayıtlarına bakılabilir: Berl. Qu. 974; Lips. 198; Dresd. 81, 145; Wien. 1782/3; Paris 905/6, 6187; Leid. 1801; Br. Mus. Or. 5391 (DL 30); Ind Off. 221; Cambr. Suppl. 1360; Manch. 169; Brill. 437, 2840; Pet. AMK 945; Buch. 1099; Alger 1014; Tunis, Zait. IV, 240; Kahire, 473; Musul 38, 26; Rampur 1/249, 2/325.

²² Bu müstensih 821/1418'de vefat eden Kutbeddin Muhammed'in oğlu Kutbeddinzâde'dir. bk. Recep Cici, *Kuruştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 88, 206.

4) 166 varak, nesih hattıyla istinsah edilmiş, çok temiz ve okunaklı bu nüsha, hicri 975'te Mustafa b. el-Hâcc tarafından yazılmıştır. Satır sayısı 15, ince kâğıtlı, eksiksiz ve baş tarafı hâşiyelidir. Yine baş tarafında fihrist vardır. Nüsha Süleymaniye Ktp. Ayasofya, no. 1505'te kayıtlıdır.

5) Küçük boy, çok temiz ve okunaklı, 210 varaklık tam nüsha olan bu eser, 1010 senesinde yazılmıştır. Müstensihî Ali b. Muhammed'dir. 15 satırlı ve baş tarafında bir fihrist bulunup, hamîşlere not düşülmemiştir. Süleymaniye Ktp. Ayasofya, no. 1503'te kayıtlıdır.

6) Müstensihî Muhammed b. Mustafa b. Mürrüvvet olan bu nüsha da, - Burhânüşşerîa değil- Sadrüşşerîa el-Evvel lakabıyla Süleymaniye Fatih, 2219 no'da kayıtlıdır. Mukavva ciltli, 15 satırlık, 168 varak, hâmişleri notlu, eksiksiz, ta'lik kirması hattıyla hicrî 1016'da yazılmıştır. 168 varak haricinde baş tarafında beş sayfalık fihrist vardır. Ayrıca ferâğ kaydından sonra 2 yaprakta İbn Kemal'in *Tabakâtü'l-fukahâ'* adlı risalesi vardır.

2. Vikâye Şerhleri

Vikâye üzerine otuzun üzerinde şerhin yazıldığı anlaşılmaktadır. *Vikâye*'nin sözü konusu şerhlerinde şerh literatüründe görüldüğü üzere²³ şârih tarafından metnin kapalı cümleleri izah edilmeye çalışılmış, konuyu tamamlamak için eksik bulunan noktalar farklı görüşlere delilleriyle yer verilerek genişletilmiş, örnekler çoğaltılmış, hatalara işaret edilmiş ve yer yer tercihlerde bulunulmuştur. *Vikâye* şârihlerinin coğrafi dağılımı dikkate alındığında ise, çoğunlukla ya Mâverâünnehir ya da Osmanlı âlimleri olduğu görülmektedir. Ayrıca bu şârihlerin, dönemin meşhur fakihleri arasında yer aldıkları dikkat çekmektedir. Bu bilgilerden sonra *Vikâye* şerhlerinden bir kısmını özellikleriyle ele almamız uygun olacaktır.

2.1. Günümüze Ulaşan ve İncelediğimiz Vikâye Şerhleri

2.1.1. Şerhu'l-Vikâye li Sadrişşerîa

Vikâye şerhlerinin en muteberi olan bu eser, Burhânüşşerîa'nın kızının oğlu meşhur fakih Sadrüşşerîa es-Sânî tarafından 743/1342 senesinde telif edilmiştir.²⁴ *el-Mebsût* denince Serahsî anlaşıldığı gibi, *Vikâye* çalışmaları arasında *Şerhu'l-Vikâye* denince Sadrüşşerîa, Sadrüşşerîa denince de -Gazzâlî denince *İhyâ* akla geldiği gibisöz konusu şerh anlaşılmıştır.²⁵ *Şerhu'l-Vikâye* hakkında şerh, hâşiye, ta'lik, tercüme

²³ Şerh eserlerin özellikleriyle ilgili bk. Sedat Şensoy, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/555.

²⁴ Kâtib Çelebi Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunân an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1364/1945), 2/2021.

²⁵ *Şerhu'l-Vikâye* üzerine yapılan otuz beş farklı çalışmadan müellifleriyle bahseden Kâtib Çelebi (2/2021), eserin çok meşhur olması nedeniyle tarife lüzum kalmadığını, nitelik müellifin adı anıldığı *Şerhu'l-Vikâye*'nin anlaşıldığını belirtmiştir. Ayrıca bk. Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", 43/107.

ve reddiye türünden çalışmalar yapılmış olup, birçoğu dönemin meşhur fakihleri tarafından kaleme alınmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere burada Sadrüşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye*'si üzerine kaleme alınan eserleri tek tek incelemek, çalışmanın sınırları bakımından elverişli değildir. Bu, ayrıca bir çalışma konusudur.²⁶ Ancak burada önemine binaen mezkûr eser üzerine yapılan bazı ayrıcalıklı çalışmalardan söz etmek mümkündür. Örneğin Seyyid Şerîf el-Cürçânî (öl. 816/1413), Hasan Çelebi b. Muhammed Şah el-Fenârî (öl. 886/1481), Muhyiddin Muhammed en-Niksârî (öl. 901/1495), Âhî Çelebi (Zâde) (öl. 905/1499), Hafîdü't-Teftâzânî (öl. 906/1500),²⁷ Usamüddin el-İsferâyînî (öl. 944/1537), Arap Çelebi (öl. 950/1543) ve Abdülhay el-Leknevî'nin (öl. 1886) hâşiyeleri,²⁸ Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) *Ta'lik'i*,²⁹ yine Âhî Çelebi'nin *Zâhîretü'l-ukbâ* adlı reddiyesi, Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin (öl.1104/1693) tercümesi ve Pîr-i Reysi el-Karamanî'nin (öl. 886/1481) Türkçe *Nazm*'ı bunlar arasındadır.³⁰ Ayrıca Sadrüşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye*'si *Vikâye* metniyle beraber Salâh Muhammed Ebü'l-Hâc tarafından üzerine *Münteha'n-Nükâye alâ şerhi'l-Vikâye* adıyla bir hâşiyeye (notlar) de eklenerek tahkik edilmiştir. Eser iki cilt halinde beş kısım/cüz olarak basılmıştır.

Şerhu'l-Vikâye hem üzerine yapılan çalışmalar hem de Türkiye kütüphanelerinde mevcut nüshaları açısından *Vikâye* ile kıyaslandığında daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim söz konusu şerhin 358 nüshası Türkiye kütüphanelerinde kayıtlıdır.

Sadrüşşerîa es-Sânî eserinde Kitâbü't-Tahâre'ye geçmeden bir mukaddime yazmış ve burada *Vikâye*'nin mukaddimesine yer vermemiştir. Konular *Vikâye* sistematikğine göre işlenmiştir. *Şerhu'l-Vikâye* nüshaları hacim itibariyle genelde tek cilt halinde olup, daha çok nesih ve ta'lik hattıyla yazılmıştır. Sadrüşşerîa mukaddime-

²⁶ *Şerhu'l-Vikâye* üzerine yazılan 58 müstakil hâşiyeye eser için bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Münteha'n-Nükâye* 1/76-83 (cüz 1).

²⁷ Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmet, no. 131'de kayıtlı bu hâşiyenin başında, müellif adı Hafîdü't-Teftâzânî olarak zikredilmiş, eserin hatimesinde ise müellifin adı Ahmed b. Yahya b. Muhammed diye doğru zikredildiği halde lakabı yanlış olarak "Sa'dü't-Teftâzânî" şeklinde yazılmıştır.

²⁸ Sadrüşşerîa'nın mezkûr şerhi üzerine çok fazla hâşiyeye yazılmıştır. Bunlardan birçoğu şerh mahiyetindedir. Mesela bu hâşiyelerden en önemlisi olan Leknevî'nin *Umdetü'r-ri'âye*'si dört cilt olup, *Şerhu'l-Vikâye*'yi başından sonuna kadar farklı görüşler ekleyerek telif etmiştir. Bu da eserin bir şerh niteliğinde olduğunu gösterir. Ne var ki, genellikle şerh üzerine yapılan çalışmalara hâşiyeye denildiği için, bu tür eserler de hâşiyeye (sayfa kenarlarına yazılan kısa açıklamalar) olarak anlaşılmıştır. Şerh niteliğindeki müstakil eserlere hâşiyeye denildiğine dair bk. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Hâşiyeye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/420. Ayrıca *Şerhu'l-Vikâye* üzerine hâşiyeye yazan müelliflerle ilgili bk. Şükrü Özen, "Sadrüşşerîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/429.

²⁹ bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2021-2023.

³⁰ Bunlardan ilk ikisi için sırasıyla bk. İstanbul: Beyazıt Devlet Ktp., 2433; İstanbul: Süleymaniye Ktp., Ayasofya, 1051, 1052, 1054; *Nazm* için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2023. *Şerhu'l-Vikâye*'nin Farsça ve Urduca tercümeleri için bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Münteha'n-Nükâye* 1/75 (cüz 1).

sinde şu bilgilere yer verir: “Dedem Burhânüşşerîa Mahmud b. Sadrişşerîa *Vikâye*'yi (...) ezberlemem için yazdı. O (*Vikâye*'yi) parça parça telif ederken, ben de adım adım ezberledim. Hatta onun telifi ile benim onu ezberlemem aynı zamanda tamamlandı. (*Vikâye*'nin) bazı nüshaları yayıldı. Ardından bu nüshalarda birtakım değişiklikler, çıkarma ve ilaveler meydana geldi. Yazılı nüshalardaki bu şekildeki değişiklikler nedeniyle, bu şerhte metnin son hali olan ibareleri kaleme aldım. Aciz kul (Sadrişşerîa) birçok kişinin *Vikâye*'yi ezberlemede tembellek ettiğini görünce onun üzerine ilim talibinin kendisinden müstağni olamayacağı (*Vikâye*'yi) kuşatan bir *Muhtasar* yazdım. Ben bu şerhte inşallah (*Vikâye* ile beraber) *Muhtasar*'ın da muğlak konularını açacağım.³¹ Aziz oğul(um) Mahmud -Allah kabrini nur eylesin- *Muhtasar*'ı ezberledikten sonra, kendisine *Muhtasar*'ın muğlak konularının halli için *Şerhu'l-Vikâye*'yi telif etmeyi canı gönülden arzu etti ve derhal onun arzusunu sağlamak amacıyla yazmaya başladım. Ancak ne var ki, tamamlayamadan önce oğlum vefat etti. Bu kitaptan istifade edenlerden umulan, dualarında onu (Mahmud'u) unutmamalarıdır.”³²

Söz konusu mukaddimeden anlaşıldığına göre *Muhtasaru'l-Vikâye* (*en-Nükâye*) *Şerhu'l-Vikâye*'den daha önce kaleme alınmıştır. Burada *Şerhu'l-Vikâye*'nin telif sebebi olarak biri *Vikâye* metninin tahrifi diğeri de oğlu Mahmud'un fıkıhı daha iyi öğrenmesi üzere iki gerekçe kaydedilmiştir. Ancak Burhânüşşerîa, *Vikâye*'yi herhangi bir metnin tahrifinden dolayı değil, kendinden önceki *Muhtasarlar*'ın birtakım yetersizlikleri yüzünden telif etmiştir.³³

Sadrişşerîa bu şerhinde *Vikâye* metninin kapalı noktalarını açması yanında, konuya ilişkin görüşleri yerine göre hadis ve meşhur fakihlerin icthatlarıyla teyit etmiştir³⁴. Kendisi tercihte bulunurken “*nahnu nekâlu*” ve “*lâkin esahhu*” ibareleriyle belirtmiştir. *Vikâye* metnine aykırı görüşleri “*hilâfen (li'ş-Şâfiî, li Züfer ...)*” şeklinde belirtmiştir.³⁵

³¹ Muhtemelen Sadrişşerîa'nın bu cümlesinden hareketle onun *Şerhu'l-Vikâye*'si bazı kütüphane fişlerine “*Hallu'l-mevâzii'l-mu'laka min Vikâyeti'r-rivâye*” (Diyarbakır: Diyarbakır İl Halk Ktp., 21 Hk 1458, istinsah tarihi 924/1517; 21 Hk 1175, istinsah tarihi: 1093/1681), “*Şerhu Halli'l-mevâzii'l-mu'laka min Vikâyeti'r-rivâye*” (Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., 07 El 2715, müstensih: Ali b. Şâh Veli, istinsah tarihi 922/1583) adıyla kaydedilmiştir.

³² Mezkûr cümleler *Şerhu'l-Vikâye*'nin iki yazma ve bir matbu nüshası karşılaştırılarak yazılmıştır. bk. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Yozgat, 278; İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 738/1; Sadrişşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/4-5 (cüz 1).

³³ bk. Burhânüşşerîa, *Vikâye*, Xb.-1b.

³⁴ Aslında Sadrişşerîa *Şerhu'l-Vikâye*'sinde *Vikâye*'nin her tarafını şerhetmiş değildir. Bazen asıl metni izah etmeksizin olduğu gibi dercedip geçmiştir. Nitekim bu hususu *Vikâye* şârihlerinden et-Trablûsî de dile getirmiştir. bk. Alâeddin et-Trablûsî, *el-İstiğnâ fî şerhi'l-Vikâye*, 352a (et-Trablûsî'nin mezkûr şerhiyle ilgili izah aşağıda gelecektir).

³⁵ Leknevî, *Umdetü'r-rî'âye*, 1/53-62.

2.1.2. *el-Înâye fi Şerhi'l-Vikâye*

Kara Hoca veya Alâeddin el-Esved lakabıyla şöhret bulan Alâeddin Ali b. Ömer el-Esved (öl.800/1397) Osman Gazi'nin oğlu Orhan Bey tarafından İznik medresesine müderris tayin edildikten sonra, tedris esnasında *Vikâye*'ye, *el-Înâye fi Şerhi'l-Vikâye* adlı şerhini yazmıştır.³⁶

Toplam altı nüshası bulunan *el-Înâye*,³⁷ ilki Kitâbü't-Tahâre'den Kitâbü'l-Vakf'a, diğeri Kitâbü'l-Büyü'dan Kitâbü'l-Hünsâ'ya kadar olup, iki cilttir. Kâtib Çelebi Lütful Bekzâde'nin *Înâye* hakkında, ondaki bilgilerin çoğunun *Hidâye* şerhlerinin iktibası olduğu, Kara Hoca'nın şerhte fazla tasarrufta bulunmadığını, ancak buna rağmen faydalı bir şerh olduğunu belirttiğini kaydetmektedir.³⁸

Söz konusu nüshalardan birinci cildi 96, ikincisi 209 varak olan ta'lik yazılı, Süleymaniye Ktp., Carullah, 765 ve 766 numaralarda kayıtlı bu şerhin baş tarafında, Burhânüşşerîa ve Tâcüşşerîa lakabı hakkındaki ihtilaftan bahseden ve onların seçeresini gösteren bir tablo (varak Xa) bulunmaktadır. Ancak bu malumatı/notu kimin yazdığı belli değildir.

Kara Hoca bu şerhteki mukaddimesinde, kitabı niçin yazdığı ve Burhânüşşerîa ve *Vikâye* hakkında bilgi vermezken, fûrû-i fıkıh baplarının sıralanmasındaki anlayışı açıklamıştır.³⁹ Bu şerhte *Vikâye* metni “kavlühû” ibaresiyle, şârihin metni ise “yâni” ve “ey” ibareleriyle belirtilmiştir.⁴⁰

2.1.3. *Şerhu'l-Vikâye li'bni Melek*

İbn Melek ve Feriştioğlu diye meşhur olan İzzeddin Abdülâtif b. Abdülâziz b. Melek (öl. 821/1418) en meşhur *Vikâye* şârihleri arsındadır.⁴¹ *Vikâye* şerhlerinin en muteberlerinden sayılan bu şerhin Türkiye'de 60 nüshası bulunmaktadır. Bazıları

³⁶ Taşköprizâde Ahmed b. Mustafa, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye*, thk. Ahmet Subhi Furat, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985), 9; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2021; Leknevî, *Fevâid*, 196-197.

³⁷ Bu altı nüshadan dördü Süleymaniye Kütüphanesi'nin Carullah, no. 765 (1. cilt) ve no. 766 (2. cilt), Fatih, no. 1883 (1-2 cilt) ve Mahmut Paşa, 204 (2. cilt. Bu nüsha Kara Hoca'nın oğlu Hasan Paşa b. Alâeddin el-Esved adına söz konusu) numarada kayıtlıdır. Diğerleri ise, Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi, no. 562; Amasya Bayezid il Halk Kütüphanesi, 333 (Tüyatok, Amasya, 333) numaralarda kayıtlıdır.

³⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2021.

³⁹ Kara Hoca Alâeddin Ali b. Ömer, *el-Înâye fi şerhi'l-Vikâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah, 765, 766), mukaddime.

⁴⁰ Kara Hoca, *el-Înâye*, vr.3a-4a; Şerhin içeriği ve özellikleriyle ilgili bilgiler için bk. Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 79-81.

⁴¹ bk. Leknevî, *Fevâid*, 181-182; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri* (Ankara: TDV Yayınları, 1990), 88; Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 67-69; Mustafa Baktır, “İbn Melek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/175-176. İbn Melek'in vefat tarihi hakkında ihtilaf edilmiştir. Bu konuda mezkûr eserlere bakılabilir.

bu şerhi İbn Melek'e, bazıları da yine İbn Melek diye meşhur olan oğlu Muhammed'e nispet ederken, çoğunluk her ikisinin de birer şerhi olduğunu söylemişlerdir.⁴² Ancak bu şerhin mukaddimesinde İbn Melek'in oğlu Muhammed'in zikrettiği cümlelere bakıldığında söylenenlerin böyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim eserin mukaddimesinde şöyle deniyor: "İbn Melek diye meşhur olan fakir kul Muhammed b. Abdüllatif diyor ki, *el-Mecma'* şârihi şeyhim ve babam şunları söyledi: Bende *Kitâb-ı Vikâye*'nin kapalı noktalarını açığa çıkarmak, faydalarını beyan ve mücmel mevzuları temyiz etmek ve anlaşılır yerlerine de işaret etmek suretiyle bir şerh yazmak şevki uyandı. Çünkü şimdiye kadar bu özellikleri havi vasat bir şerh duyulmamıştır. (Babam) bu eserini yazmaya başladı ve ömrünün sonlarına doğru Allah'ın yardımıyla telifini tamamladı. Çünkü dönemin bazı hadiseleri ve kendisinin de ciddi hastalığı ve halsizliği dolayısıyla şerhin yazımında kesintiler söz konusu olmuştu. Ecel gelip de vefat ettiğinde bu eseri çalındı ve kayboldu. Uzun zaman aramama rağmen ona bir türlü ulaşamadım. Kaybolmasına çok üzüldüm ve derin bir kaygıya kapıldım. Çünkü babamın emeği olan kitabının yayılmaması ve yararlanılmaması dolayısıyla boşa gitmiş olmaktaydı. Bunun üzerine benden (*Şerhu'l-Vikâye*'nin) mevcut müsveddesinden bir nüshasını yazmamı istediler. Ben de yazmaya başladım. Böylece onların taleplerini cevaplamış oldum (...) ve imkan elverdiği kadar doğru bir metin oluşturmak için çabaladım. Bazı kısımlarına açıklayıcı notlar ekledim. Babamın belirtmediği tevcih ve delilleri zikrettim. Yine babamın kısa tutmak amacı dolayısıyla belirtmediği birçok "fevâid"i ekledim. Zira faydalı notların (fevâid) uzunca zikredilmesi bıkkınlık vermez."⁴³

Mezkûr mukaddimenin devamında belirtildiğine göre, oğlu Cafer'e *Vikâye*'yi okuturken şerhini yazmaya başlayan İbn Melek,⁴⁴ *Vikâye*'nin diğer şerhlerini incelemiş olmalıdır. Mevcut şerhlerin tatmin edici olmadığını ifade etmesi buna delalet eder.

Yukarıdaki iktibasa bakılarak, bu şerhin aslen İbn Melek'in olduğu ve oğlu Muhammed'in de büyük katkısının bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla *Şerhu'l-Vikâye*'nin müşterek bir çalışma olduğunu ve yalnız İbn Melek'e veya oğlu Muhammed'e nispet etmenin doğru olmadığını belirtmek mümkündür.

Bu eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, H. Halit, 98 no'da kayıtlı olup, meşin ciltli, 210 yaprak, 31 satır, kenarları kısmen hâşiyeli ve baş tarafında büyük başlıklar halinde bir fihrist vardır. Ayrıca yine kitabın ilk sayfasında bazı fikhî meselelere kısaca cevap veren fetva notları bulunur. Kitabın hatimesinde müstensih ve istinsah tarihi hakkında şöyle bir not yer alır: "Bu telif (hicrî) 856 senesi, sefer

⁴² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2021; Leknevî, *Fevâid*, 181-182; Konu hakkında bk. Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 72.

⁴³ İbn Melek, *Şerhu'l-Vikâye*, 1a. Süleymaniye Ktp. H. Halit, 98.

⁴⁴ bk. İbn Melek, *Şerhu'l-Vikâye* (mukaddime); Leknevî, *Fevâid*, 181.

ayının sonlarında, aciz kul Mustafa b. el-Hâcc İshak tarafından istinsah edilmiştir.”⁴⁵

2.1.4. *el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye*

Seyyid Hasan b. Seyyid Ali el-Kumenatî⁴⁶ (öl. 840/1436) tarafından kaleme alınan nesih yazılı bu şerhin müellif nüshası, Süleymaniye Ktp., Fatih, no. 1887’de kayıtlı olup, imlasının beş sene zarfında tamamlandığı kaydedilmektedir.⁴⁷

el-Kumenatî *Vikâye*’nin ihtişamından ve mevcut şerhlerinin tatmin edici olmadığından bahsettikten sonra, kitaba yaptığı değişiklikler ve açıklamalarla ilgili şöyle demiştir: “Ben zamanın elverdiği kadar (*Vikâye*’nin) kapalı noktalarını ve veciz lafızlarını açıklayarak (...) bu hâşiyeyi (şerhi) yazmaya çalıştım (...) ve tüm bu güzelliklere rağmen aczimi ve kusurumu itiraf ederek *el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye* diye adlandırdım. ...Bil ki, bu şerhte zikrettiklerimin hepsi *Hidâye*, *Kifâye*, *Gâyetü'l-beyân li's-Serûcî*, *Gâyetü'l-beyân li-Kivâmiddîn el-İtkânî*, *ez-Zeylâ*, *el-Kâfi* ve *Sadrüşşerîa* gibi eserlerden alınmıştır. Uzatmamak için adlarındaki harflerden kısaltarak rumuzlarla işaret ettim. (...) Ancak nadir de olsa bazı meselelerde istifade ettiğim diğer kitapları isimleriyle kaydettim.”⁴⁸

Eserde *Vikâye* metninden sonra genellikle açıklamalar “ey” kelimesiyle başlar, açıklayıcı noktalarda “*fe in kulte - kûltü, fe kûltü ve kûlnâ*” üslubu kullanılır.⁴⁹

2.1.5. *el-İstiğnâ alâ Şerhi'l-Vikâye*

Türkiye kütüphanelerinde tek nüshası bulunan bu şerh, Süleymaniye Ktp. Fatih, 1889’da kayıtlıdır. Eserin müellifi 844/1440’ta vefat etmiş olan Alâeddin Ali b. Halil

⁴⁵ İbn Melek, *Şerhu'l-Vikâye*, 210a.

⁴⁶ Salâh Muhammed “el-Kumenâtî” yerine “et-Tümenâtî” şeklinde kaydetmiştir. bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye* 1/73 (cüz 1).

⁴⁷ el-Kumenâtî kitabın yazımının başlangıç ve bitiş tarihiyle ilgili eserinin hatimesinde şunları söylemiştir: “Bu *el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye*’nin sonudur. Ben onu 827 senesi, Cemâde'l-ülâ'nın başlarında yazmaya başladım. Ve Allah'ın yardımıyla Sefer ayının ortasında, 832 yılında tamamladım.” Yusuf b. Mustafa b. Yusuf tarafından hicrî 956 senesinde istinsah edilen (392 vr., 29 satır.) diğer bir nüsha, Süleymaniye Ktp., Fatih no. 1886’da kayıtlıdır. Eserin başında (vr. 2) müellifin Tokat yakınlarından olduğu ve *Vikâye* şerhi yanında astronomiyle ilgili *Şerhu'z-Zic* adlı eserinin bulunduğu söylenmiştir. el-Kumenâtî şerhi *el-İnâye*’nin Türkmenistan Yazma Eserler Enstitüsünde de kayıtlı olması, eserin Orta Asya medreselerinde dahi tedris edildiğini göstermektedir. bk. Nazar Halimov, *Katalog Arabskih Rukopisey Akademii Nauk TSSR* (Ashabad: İzdatelstvo Ylym, 1988), 88-89.

⁴⁸ el-Kumenatî, *el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye*, 1a.

⁴⁹ bk. el-Kumenatî, *el-İnâye*, 1a-2a. el-Kumenatî’nin hayatı ve *el-İnâye*’nin özellikleriyle ilgili bilgiler için bk. Halis Demir, “Haneî Fakihî Bürhânüşşerîa’nın *Vikâye* Adlı Eserinin el-İnâye Fî Şerhi'l-Vikâyeti’r-Rivâye Kûmenâtî Şerhi”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat’ta İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu* (Tokat: 18-20 Ekim, 2018), 1/181 vd.

b. Yusuf et-Trablûsî Kudüs'te kadılık yapmış ve *el-İstiğnâ* yanında bir de meşhur *Mu'înü'l-hükkâm*'ını kaleme almıştır.

352 yaprak, 33 satır ve meşin ciltli bu şerhin hatimesinde, nüshanın Mevlana Kivamüddin tarafından müellifin nüshasıyla karşılaştırılarak yazıldığı belirtilmiştir. Yine eserin hatimesinde istinsah tarihi olarak “846 senesi, Recep ayının ortası”⁵⁰ belirtilmiştir. *Vikâye* metni “*kavlühû*”, şerh ise “*yâni*” ve “*ey*” kelimeleri ile belirtilmiş, ek açıklamalar için “*fe in kîle*”, “*ķultü*” ibareleri kullanılmıştır.⁵¹

et-Trablûsî mukaddimesinde genel olarak fıkıhın üstün ve şerefli bir ilim olduğuna değindikten ve kendisini “Kudüs-i Şerif kadısı fakir kul Ebül-Hasan Ali [b.] Halil et-Trablûsî” diye tanıttıktan sonra, şu bilgilere yer vermiştir: “(...) meşhur ve anlaşılması güç olan kitaplardan *Vikâyetü'r-rivâye* diye adlandırılan hacmi küçük, manası derin bu eser, eş-Şeyh el-İmam Allâme Burhânüşşerîa ve'l-Hakk Muhammed (Mahmud) b. Sadrişşerîa tarafından tasnif edilmiştir. Eserin meşhur olması müellifin inanılmaz bir şekilde ihtisar etmesinden kaynaklanmıştır. Bu telifin güvenilir olmasına binaen önemi (ve şöhreti) de artarak hemen yayılmıştır. (...) Ben *Vikâye* hâşiyelerinden bazısının birtakım kapalı ve müşkül mevzularını açıklayıcı notlar yazdım. Bu notları gören bir *Vikâye* tutkunu benden ona bir şerh yazmamı istedi. Ancak ben zamanın değiştiğini ve tüm düşüncelerin (*Vikâye*) üzerine ters gittiğini hatırlatarak özür beyan ettim.”⁵²

et-Trablûsî yukarıdaki sözlerinin devamında özür beyan etmesinin kalplerde hüznün ve yara açtığını, dolayısıyla fitne olarak nitelendirdiği bu fikrinden son anda vazgeçtiğini ve bunun nedeni sorulduğunda herhangi bir şeye karar vermede iradesinin kendi elinde olduğunu belirtmiştir. Yine o, kendisine Sadrüşşerîa'nın şerhi hariç *Vikâye* şerhlerinin faydasız olduğu söylendiğinde, onun da kısa ve arzu edilen ölçüde amaca ve delillere uygun olmadığından yetersiz bulunduğunu ifade etmiştir.⁵³

Müellif, bu şerhini takdim/ithaf etme ve adlandırma konusunda şöyle demiştir: “Ben, Emiru'l-Müminîn Sultan Murad b. Sultan Muhammed b. Osman namına güzel bir şerh olan bu kitabı cem etmeye karar verdim... Şerhe de aşağıdaki sekiz neden-

⁵⁰ Alâeddin et-Trablûsî, *el-İstiğnâ fî Şerhi'l-Vikâye*, 352a. Burada zikredilen tarihten anlaşıldığına göre bu nüsha müellifin ölümünden iki sene sonra istinsah edilmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn*, 2/1745) et-Trablûsî'nin vefat tarihiyle ilgili 844/1440 tarihini zikrederken, bazı çalışmalarda “849/1445 sonrası” bir tarihte vefat ettiği ifade edilmiştir. bk. Abdullah Kahraman, “Trablûsî, Alaeddîn”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/291.

⁵¹ et-Trablûsî, *el-İstiğnâ*, 169a-170a.

⁵² et-Trablûsî, *el-İstiğnâ*, 1a. et-Trablûsî'nin bu cümlelerinden *Vikâye*'nin dönemin bazı âlimleri tarafından eleştirildiğini anlamaktayız. Nitekim aşağıda geleceği üzere daha sonra Kemalpaşazâde tarafından *Vikâye* üzerine bir reddiye kaleme alınmıştır.

⁵³ et-Trablûsî, *el-İstiğnâ*, 1a.

den dolayı *el-İstiğnâ* ismini verdim.”⁵⁴ et-Trablûsî sözünü ettiği sekiz neden içinde, *Vikâye* üzerine yaptığı delile dayalı yenilikleri, kapalı lafızlarının izahı, içeriğinin zenginliği ve sistematikliği gibi hususları dile getirmiştir.

Sonuç olarak yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığına göre, et-Trablûsî *el-İstiğnâ*'yı kaleme almakla, *Vikâye*'ye şerh yazmasını isteyen ilk kişinin isteğini yerine getirmiş olmaktadır. Ayrıca kendisinin resmi kimliğe sahip olması ve dönemin teamülü gereği eserini Osmanlı Padişahlarından Sultan Murad'a ithaf ettiği anlaşılmaktadır. Müellif eserinin *el-İstiğnâ* diye adlandırılmasını ise, o dönemde mevcut *Vikâye* şerhlerinin bunun kadar düzenli ve kuşatıcı olmadığına bağlamaktadır.

2.1.6. Şerhu'l-Vikâye li-Musannifek

Fahreddin er-Râzî'nin (öl. 606/1209) torunlarından olan Ali b. Muhyiddin eş-Şahrudî (öl. 875/1470) küçük yaştan itibaren tasnif ve telifle iştiğal ettiğinden, Farsça'da “küçük yazar” anlamına gelen “Musannifek” lakabıyla meşhur olmuştur.⁵⁵

Velût fakîh Musannifek Şerhu'l-Vikâye'yi otuz dokuz yaşında Herat'ta yazmıştır. Aynı sene *Hidâye*'ye de bir şerh kaleme almıştır.⁵⁶ Türkiye kütüphanelerinde on dört nüshası bulunan Şerhu'l-Vikâye'nin dokuzu Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. *Vikâye* şerhlerinin hacimlilerinden biri olan Musannifek'in bu eserinin mukaddimesi de oldukça geniştir. Müellif esere giriş olarak bir mukaddime yazdıktan sonra (varak Xb-1b.), *Vikâye* metninin mukaddimesini beş varakta (2a-6b) şerh etmiştir.⁵⁷

Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi 228, 229 nr'da iki cilt halinde (1. cilt 380 varak, 2. cilt 348 varak) kayıtlı bu şerh, 25 satır, ilk iki varağı şerefeli (Xa-1a) ve baş tarafında büyük bir daire içinde Musannifek'in ilmî ve şahsî kişiliğinden söz eden bir yazı vardır. Müellif mukaddimesinde fıkıh ilminin önemini ve Allah'ın ilimde kendisine anlama yeteneğini nasip ettiğini, taassuptan uzak olmanın gerekli olduğunu belirtmiştir. *Vikâye* mukaddimesinin ilk cümlesini verdikten sonra, müellif kendi adını şu şekilde belirterek şerhe başlamıştır: “Ben sensuz nimet sahibi Allah'a muhtaç Şeyh Ali b. Muhyiddin eş-Şahrudî el-Bistamî diyorum ki...”⁵⁸ Musannifek mukaddimesini uzun tutmasına rağmen *Vikâye* hakkında fazla bilgi vermemiştir. Ancak Burhânüşşerîa'nın *el-Fetâvâ* ve *el-Vâkı'ât* adlı eserlerinin bulunduğu işaret etmiştir.

⁵⁴ et-Trablûsî, *el-İstiğnâ*, 1a.

⁵⁵ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, 163; Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 179.

⁵⁶ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, 164. Musannifek'in hayatı ve eserleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, 163-167; Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 179-193.

⁵⁷ Ali b. Muhyiddin Musannifek, *Şerhu'l-Vikâye* (mukaddime), İstanbul: Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, 427 (1. cilt X-426 vr., 2. cilt 426-740 vr.)

⁵⁸ Musannifek, *Şerhu'l-Vikâye*, vr. Xb (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, 228). Bu şerhte geçen bazı kelimelerin özelliği hakkında bk. Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 192-193.

2.1.7. *Tevfikü'l-inâye fî Şerhi'l-Vikâye*

Zeynüddin Cüneyd b. Sendel el-Hanefî (öl. ?) tarafından telif edilen bu şerhin on sekizi Süleymaniye'de olmak üzere toplam otuz yedi nüshası vardır. Müellifin hayatı ve *Tevfikü'l-inâye*'si dışındaki eserleri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur.⁵⁹

Süleymaniye Ktp., Fatih bölümü 1885 no'da kayıtlı bu eser ta'lik yazılı, 203 yaprak ve 31 satır olup, *Vikâye* metni kırmızı yazıyla başlayan “*kavlühû*” kelimesinden sonra yazılmış, ardından da şerhi verilmiştir. Kitabın hatimesinde müstensih “Ahmed b. Bahşîş cuma günü öğle vakti, (hicrî) 827 senesinin Receb ayında”⁶⁰ yazdığını belirtmiştir. Müellif, Kitâbü't-Tahâre'nin öncesinde bu şerhi ele alışı sebebinin ve bazı özelliklerini şu şekilde beyan etmiştir: “Sonsuz nimet sahibi Rabbine yönelen fakir kul Cüneyd b. Sendel el-Hanefî diyor ki: *Vikâyetü'r-rivâye*'nin ay ve güneşin semada seyrettiği gibi ufuklarda (dimağlarda) seyrettiğini, lafzının ve manasının vecizliği dolayısıyla asrın âlim ve fazılları tarafından (*Vikâye*'nin) kapalı noktalarını açan ve tamamını kapsayan bir şerhinin bulunmadığını görünce, kendi (ilmî) aczimi itiraf ederek, ‘az iş yapmak hiç yapmamaktan daha hayırlıdır’ sözü gereği bu şerhi yazmaya koyuldum. Bu şerh, *Vikâye*'nin terkindeki zorlukları kolaylaştıran, kapalı manalarının perdesini kaldıran, konuyu izah etmede sabahın aydınlığının fenerin aydınlığından farklı olduğu gibi, diğer şerhlerden müstağni olan, Peygamber'in (a.s.) ‘Sözün en hayırlısı az ve öz olanıdır’ diye belirttiği gibi, anlaşılması son derece zor olacak bir şekilde ne çok kısa, ne de bıkkınlık verecek şekilde uzun olan bir telifdir. Şerhteki zait bilgiler ya yapılması zaruri olduğundan, ya da konuya çok vakıf olduğumdan dolaydır. Eser, Allah'ın rızası, tevfiğ ve inâyesi ile *Tevfikü'l-inâye fî Şerhi Vikâyeti'r-rivâye* diye adlandırılmıştır.”⁶¹

2.1.8. *Şerhu'l-Vikâye li-Şeyhzâde*

Birinci cildi Kitâbü't-Tahâre'den Kitâbü'l-Eymân'a, ikincisi Kitâbü'l-Hudûd'dan sonuna kadar olan bu şerh, Şeyhzâde lakabıyla meşhur olan el-Kocavî Mahmud Çelebî (öl. 950/1540) tarafından telif edilmiştir.⁶² Şerh Süleymaniye Ktp. Lale no. 1068'de kayıtlı olup, 467 varak, 29 satır ve kenarları kısmen hâşiyelidir. *Vikâye* metni şerhten üzerindeki kırmızı çizgilerle ayrılmıştır. Yine *Vikâye* metni bazen “*kavlühû*” ve “*bi'l-kavli*” kelimeleriyle, bazen de doğrudan zikredilmiştir. Şerh “*ey*” ve “*yânî*” bağlaçlarıyla başlarken, muhatabın sorusu için “*fe in kulte*” cevabı için ise

⁵⁹ Kâtib Çelebi *Vikâye* şerhlerini zikrederken ilk sırada yer verdiği Şeyh Cüneyd'e ait bu telifin, faydalı bir şerh olduğunu belirtmiştir. Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2020-2021.

⁶⁰ Zeynüddin Cüneyd b. Sendel, *Tevfikü'l-inâye*, 203a (hatime).

⁶¹ Cüneyd b. Sendel, *Tevfikü'l-inâye*, 1a.

⁶² Ayrıca Şeyhzâde'nin, İbnü's-Şeyh adlı bir zatın da *Şerhu'l-Vikâye*'sinin bulunduğu naklettiği belirtilmektedir. bk. Sadrüşşerfa, *Şerhu'l-Vikâye ve Münthe'n-Nükâye*, 1/74 (cüz 1).

“ucübü” ibareleri kullanılmıştır.⁶³ Öte yandan Köprülü Ktp., Fazl Ahmed Paşa, 615 ve 616 nr’da Şeyhzâde’nin bizzat kendisinin istinsah ettiği iki ciltlik (1. cilt 1-318 varak 2. cilt 1-436 varak arası) eseri kayıtlıdır. Bu şerhin ikinci cildinin hatimesinde istinsah tarihinin hicrî 938 olduğu belirtilmiştir.

Kitabın mukaddimesinde müellif şerhini yazmakla, *Vikâye*’nin terkip ve tasvirini ortaya koymayı, özellikle bazı meseleleri açıklamada gayret sarf ettiğini ve ilk başta birbirine yakın olan meseleleri temyiz etmeye çalıştığını ve yine Burhânüş-şerîa’nın sükût ettiği muhtelif mezheplerde yer alan müteaddit konularda izahatta bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca Şeyhzâde mezkûr şerhini yazmakla -musannifin de arzu ettiği gibi- ilim yolunda olanların fıkıh meselelerini hafızada tutmaları, daha kapsamlı eserleri mütalaa edebilmeleri ve usûl-i fıkıhla iştilal etmeleri arzusunun güttüğünü belirtmiştir. Müellif tevazu gereği, kendisinin fıkıh ilmi yolunda uğraş verenler sadedinde olmadığını, ama hiçbir şey yapmamaktansa, az da olsa ilme katkıda bulunmanın faydalı olacağını düşündüğünü söylemiştir. Mukaddime-nin son paragrafında Şeyhzâde Allah’tan hayır dileyerek şöyle demiştir: “Emelleri kolaylaştıran (Allah’ın) kereminden ömrümü ziyade etmesini, zamanın musibetle-rinden korumasını ve yazmaya başladığımı itmamını kolaylaştırmasını diliyo-rum”.⁶⁴

2.1.9. Şerhu’l-Vikâye li-Karahisârî

iki cilt halinde Ali b. Ömer el-Karahisârî (öl. ?) tarafından telif edilen *Şerhu’l-Vikâye*’nin Türkiye kütüphanelerinde tek nüshası Süleymaniye Ktp, Esad Efendi, 590 no’da kayıtlı bulunup, onun da sadece ilk cildi günümüze kadar gelmiştir. Nüsha Kitâbü’t-Tahâre’den Kitâbü’ş-Şirket’e kadar olup, 33 satır ve 281 varaktır. Yazmanın mukaddimesinde bazı yerleri silinmiş ve kütüphanecilerin tamir için yapıştırdıkları kâğıt parçası mezkûr mukaddimenin satır sonlarındaki kelimeleri okunamaz hale getirmiştir.

Müellif besmele ve hamdeleden sonra şöyle der: “Ali b. Ömer el-Karahisârî diyor ki: Birçok talebenin *Vikâyetü’r-rivâye fi mesâ’ili’l-Hidâye* isimli muhtasarla iştilal ettiklerini görünce, (eserin) karıştırılan konularını vuzuha kavuşturan, mücmel lafız ve ibarelerini problemlerden arındırarak işaret eden (...) ve mesâilin her birini delilleriyle tek tek açıklayan bir şerh yazmak istedim”.⁶⁵ Karahisârî devamında, Sadrüşşerîa’nın *Şerhu’l-Vikâye*’sini *Vikâye*’nin değiştirilmesi dolayısıyla, hem

⁶³ Şeyhzâde el-Kocavî, *Şerhu’l-Vikâye*, 23b, 100a-101a. Eserin numaralandırılmamış (3 ve 4 vr. arası) varağında Şeyhzâde’nin isminin Mahmud Çelebi olduğu, vr. 1a’da ise *Şerhu’l-Vikâye* yanında bir de “*Hâşiye ale’l-Beyzâvi*” adlı eserinin bulunduğu belirtilmektedir.

⁶⁴ Şeyhzâde, *Şerhu’l-Vikâye* (Köprülü Ktp. Fazl Ahmed Paşa, 615), (mukaddime). Ayrıca Şeyhzâde’ye ait *Şerhu’l-Vikâye* nüshalarından bazısı Nuruosmaniye Ktp., 1690, 1691; Âtîf Efendi Ktp., 954’te kayıtlıdır. bk. Erdoğan Baş, “Şeyhzâde”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/98.

⁶⁵ Ali b. Ömer el- Karahisarî, *Şerhu’l-Vikâye*, 1a.

Vikâye'nin sahih metnini kaydetmek, hem de müşkül noktalarını açıklamak amacıyla ele aldığı belirtiltiği mukaddimesinden alıntı yaparak, söz konusu metin ile Sadrüşşerîa tarafından tashih edilmiş metni bir arada öğrenmek isteyen kendi (Karahisârî) şerhine bakabileceklerini söylemiş ve şöyle devam etmiştir: “Ben bu şerhte Sadrüşşerîa'nın nüshasında bulunan ve bulunmayan ibareleri, yani öğrencileri tarafından değiştirilen *Vikâye* metnini belirttim. Arzu eden hem mezkûr (değiştirilmiş *Vikâye*) nüshaya, hem de Sadrüşşerîa'nın tashih ettiği nüshaya bakma şansı elde eder.”⁶⁶ Ayrıca müellif söz konusu mukaddime *Dîvân-ı Memâlik* müellifi Seyfüddin Yusuf b. Musa adında bir vezirden bahsediyor ki, yazının tam okunamaması dolayısıyla niçin zikrettiği tarafımızdan anlaşılammıştır. Fakat şerhini ona ithaf etmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

Görüldüğü üzere buraya kadar zikredilen *Vikâye* şerhlerinden her biri eserin güvenilirliği, anlam derinliği, lafızlarının icazı, dönemin en muteber kaynak eseri oluşu, yine lafızlarının mücmel ve muğlak oluşu ve benzeri noktalarda birleştikleri görülmektedir. Ayrıca tüm şerhlerin çıkış noktalarının odaklandığı konu da *Vikâye*'nin manasının muğlak ve lafızlarının mücmel oluşu, buna ilaveten yine birçoğunun kendilerine kadar telif edilen *Vikâye* şerhlerinin yetersiz olduğu gerekçelerine dayanmaktadır.

Söz konusu eserler dışında *Vikâye*'nin daha birçok şerhi bulunup, bunlardan bir kısmının müellifi belli değildir.⁶⁷ Mamafih buradan itibaren müellifleri belli olanların sadece yazarlarıyla kütüphanelerde kayıtlı olduğu yerler zikredilip, bunlar da iki kısımda ele alınacaktır.

2.2. Günümüze Ulaşan ve Çeşitli Kütüphanelerde Kayıtlı Olan *Vikâye* Şerhleri

2.2.1. Türkiye Kütüphanelerinde Kayıtlı *Vikâye* Şerhleri

1) *Şerhu'l-Vikâye*. Eser Abdülmümin b. Muhammed b. Abdülmümin et-Tokâdî (öl. ?) tarafından telif edilmiştir. Süleymaniye Ktp., Fatih, no. 1895'de kayıtlıdır. Birinci cilt 174 varak.

2) *Şerhu'l-Vikâye*. Abdülvacid b. Muhammed (öl. ?). Çorum İl Halk Ktp., no. 1389. Hicrî 806, 174 varak.

⁶⁶ Karahisarî, *Şerhu'l-Vikâye*, 1a.

⁶⁷ Müellifi meçhul olan ama günümüze ulaşan *Vikâye* şerhlerine örnek olarak *et-Teysîr Şerhu'l-Vikâye* (Mektebetü'l-Evkâfi'l-İrâkiyye'de 3960'ta kayıtlıdır. Eserin varak sayısı 167'dir.) ile *Tevsîku'l-inâye beyne şürûhi'l-Vikâye*'yi zikretmek mümkündür. Bu eser de Mektebetü'l-Evkâfi'l-İrâkiyye, 4115'te kayıtlı olup, varak sayısı 272'dir. *Keşfü'l-Vikâye* veya *Keşfli-mütâlibi'l-Vikâye*'nin ise hem müellifi meçhul hem de günümüze ulaşmış olmadığı belli değildir. Konuyla ilgili bilgi için bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/74 (cüz 1).

3) *et-Tatbîk ale'l-Vikâye ve alâ Sadrişşerîa*.⁶⁸ Niğdeli Molla Kasım b. Süleyman el-Karamanî (öl. 970/1562). Süleymaniye Ktp., Kadızâde Mehmet, no. 148. (210 yaprak); Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, no. 2057. (2. cilt, 2+249 varak); Çorum İl Halk Ktp., dmb. 1072. (261 varak Müst. İdris, hicrî 964.).

4) *Şerhu'l-Vikâye*. İmam Debbağî (Debbağzâde Mehmet Efendi öl. 1114/1702). Samsun Gazi Ktp., no. 817. (121 varak).

5) *Şerhu'l-Vikâye*.⁶⁹ İsmâüddin İbrahim b. Muhammed b. Arabşah el-İsferâinî (öl. 945/1538). Mevlana Ktp., no. 1363.

6) *el-Înâye fi Şerhi'l-Vikâye*. Hüsameddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc es-Siğnâkî (öl. 714/1314)⁷⁰. İstanbul Üniversitesi Ktp., Arapça blm. no. 49.

7) *Şerhu Vikâyeti'r-rivâye fi mesâ'ili'l-Hidâye*. Yunus b. Ahmed es-Sofyâvî (öl. ?). Zeytinoğlu Ktp., no. 550; Tüyatok, Amasya, no. 1224. (müstensih Mehmet b. Mesud).

8) *Riâyetü'l-Vikâye fi Şerhi'l-Vikâye*. Kara Sinan Yusuf b. Abdilmelik b. Bahşiş (öl. 885/1480?). H. Selim Ağa Ktp., Hac Selim Ağa, no. 363; Manisa İl Halk Ktp., no. 649, 650 (1. cilt).⁷¹

9) *Şerhu kavli sâhibi'l-Vikâye "ve yecûzü vudû'ü bi mâ'i's-semâ' ve'l-arz"*. Müellifi meçhul. Süleymaniye Ktp., Giresun İl Halk Ktp., no 28 Hk 3583/5.

2.2.2. Diğer Ülke Kütüphanelerinde Kayıtlı Vikâye Şerhleri

1) *Şerhu'l-Vikâye*. Mustafa b. Nûh er-Rûmî (öl. ?). Berlin, no. 4560. (Eser, *Vikâye* tercümesiyle birlikte telif edilmiştir).

2) *Şerhu'l-Vikâye*. Molla Fasîhuddin el-Herevî (öl. ?).⁷² Petersburg, no. III/1106.

⁶⁸ Molla Kasım bu eserinde Kemalpaşazâde'nin Sadrişşerîa'nın şerhine yazdığı eleştirilerine karşı Sadrişşerîa'nın tarafını tutarak cevap vermeye çalışmıştır. bk. İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/247.

⁶⁹ Eser şerh değil hâşiye olarak da zikredilmektedir. bk. İsmail Durmuş, "İsferâyînî, İsmâüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/517.

⁷⁰ *el-Înâye fi Şerhi'l-Vikâye* adlı bu nüshanın eseri tavsif eden kişi tarafından yanlışlıkla es-Siğnâkî adına düzenlenmiş olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim 714/1314'te vefat eden es-Siğnâkî'nin *Hidâye* şârihlerinden (*en-Nihâye fi Şerhi'l-Hidâye*) olduğu bilinmekle beraber, *Vikâye* üzerine şerh yazdığı bilinmemektedir. İlk *Vikâye* şârihinin ise Sadrişşerîa es-Sânî (öl. 747/1346) olduğu anlaşılmaktadır.

⁷¹ Sadrişşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/74 (cüz 1). Şerhten çok hâşiye olduğu belirtilen bu eserin diğer nüshalarının kayıtlı olduğu yerler için bk. Tahsin Özcan, "Kara Sinan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/365.

⁷² Leknevi *Umdetü'r-ri'âye* adlı eserinde el-Herevî'ye ait bu eserin iki cilt halinde olduğunu ve *Vikâye*'nin muğlak kısımlarını güzel bir şekilde izah ettiğini belirtmiştir. bk. Sadrişşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/73 (cüz 1).

3) *Şerhu'l-Vikâye*. Muhammed Kamerüddin Erğınâvî (öl. ?). Dehli'de, 1889'da basılmıştır.

4) *Şerhu'l-Vikâye*. Muhammed b. Hamza el-Fenârî (öl. 834/1431). Kahire, el-Fıkhu'l-Hanefî, no. 296.

5) *Şerhu'l-Vikâye*. Muhammed Abdülhak el-Mevâvî (öl. ?). Eser Leknev'de iki defa (1883 ve 1884 yıllarında) *Umdetü'r-ri'âye* ile birlikte basılmıştır.

6) *Şerhu'l-Vikâye*. Molla İlyas Efendi (öl. ?). İskenderiyye, el-Fıkhu'l-Hanefî, no. 36. Eser Muhammed Abdürrahim nezaretinde 1883'te Dehli'de neşredilmiştir.⁷³

7) *Şerhu'l-Vikâye*. Şerh Abdülhak Şücâüddin (öl. ?) tarafından kaleme alınıp, Farsça'dır. 1294/1877'de Bombay'da basılmıştır.⁷⁴

8) *el-Atâya fî Şerhi'l-Vikâye*. Muhammed et-Tabîb el-Mühtedî el-Mevsilî (öl. ?). Bağdat, Dâru Saddâm li'l-Mahtûtât, no. 5926⁷⁵.

2.3. Günümüze Kadar Ulaşın Ulaşmadığı Belli Olmayan Vikâye Şerhleri

Bazı tabakat kitaplarında, yukarıdaki kütüphanelerde belirtilen şerhlerden birçoğu zikredilmekte, ayrıca kütüphane kayıtlarında rastlanamayan birkaç şerh daha kaydedilmektedir.⁷⁶

1) *el-Himâye inde'l-hatmi bi'l-Hidâye mimmen lehû fî'l-Bidâye ve'n-Nihâye min Kitâbi'l-Bey' fî şerhi'l-Vikâye*. Eser Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastîzâde (öl. 906/1500) tarafından telif edilmiştir.⁷⁷

2) *Şerhu'l-Vikâye*. Müellifi İzzüddin Tahir eş-Şâfiî'dir (öl. 867/1462). Eser büyük ve küçük olmak üzere iki şerhtir.⁷⁸

3) "*Şerhu'l-Vikâye*". Abdülvehhab b. Muhammed en-Nîsâbü'rî (öl. 873/1468). Müellif İbnü'l-Halîfe künyesiyle meşhur olmuştur. Hicrî 872 senesinde⁷⁹ yazılan bu eser de biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki şerhtir.

⁷³ Bu altı şerh için bk. Brockellmann, *Supplementband*, 1/646-648.

⁷⁴ Mehmet Ali Kırboğa, *Kâmûsü'l-kütüb ve mevzûâtî'l-müellefât*, (Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1974), 142.

⁷⁵ Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/74 (cüz 1).

⁷⁶ *Keşfü'z-zunûn ve Kâmûsü'l-kütüb*'de zikredilen Vikâye şerhleri için bk. Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2020-2024; Kırboğa, *Kâmûsü'l-kütüb*, 141-142.

⁷⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2021. Araştırmacı Muhammed Salâh Vikâye üzerine yazılan şerhlerden bahsederken söz konusu eseri Kirmastîzâde'ye nisbetle *el-Himâye alâ şerhi'l-Vikâye* diye kaydetmiştir. bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/72 (cüz 1). Kirmastîzâde'nin günümüze ulaşan diğer eserleri için bk. Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 293-299.

⁷⁸ Bu şerhin tercüme edildiği söylenmiştir. bk. Kırboğa, *Kâmûsü'l-kütüb*, 141.

⁷⁹ Kâtib Çelebi'nin belirttiği tarihten eserin telif tarihi anlaşılabilceği gibi, müellifin meşhur olduğu sene olduğu da anlaşılabilir. bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2024.

4) *el-İstifâ fi Şerhi'l-Vikâye*. Keşfü'z-zunûn'da Mu'înü'l-hükkâm müellifi Alâeddin et-Trablûsî'ye atfedilen bu şerhin, Hüsameddin el-Kösec'e (öl. ?) de nispet edildiği söylenmiştir. Eserin Hüsameddin el-Kösec'e nispet edilmesi de doğru gözükmektedir. Çünkü et-Trablûsî'nin şerhinin ismi *el-İstiğnâ*'dir.⁸⁰ *Vikâye* şerhlerinin zikredildiği bir başka yerde Hüsameddin'in lakabı "Kösec" yerine "Köse" olarak belirtilmiştir ki, aynı kelimelerdir.⁸¹

5) *Şerhu'l-Vikâye*. Müellifi meşhur âlim Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413) olup, eserin şerh mi, yoksa hâşiye mi olduğu ihtilaflıdır. Kâtib Çelebi ve Kehhâle telifin hâşiye olduğunu belirtirken, Sehâvî (öl. 902/1497) ve Şevkânî (öl. 1250/1834) şerh olduğunu söylemişlerdir.⁸² Öte yandan eserin matbu da olduğu söylenmiş,⁸³ fakat tarafımızdan ulaşılamamıştır. Ancak Köprülü Kütüphanesi, Fazl Ahmed Paşa, 1606 nr'da Seyyid Şerîf el-Cürcânî adına kayıtlı "*Nakl mine'l-Hidâye fi Şerhi'l-Vikâye*" adlı eser bulunup, 3-6 yaprak arasındadır. Hacmi küçük olmasına rağmen eserin adı nazara alındığında bunun bir şerh olduğu anlaşılmaktadır.

6) *Şerhu'l-Vikâye*. Şihâbüddin (Şemseddin) Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Ömerî et-Timurtâşî el-Gazzî (öl. 1006/1598).⁸⁴

7) *Şerhu'l-Vikâye*. Ebü'l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Ali eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısrî (öl. 1069/1659).⁸⁵

8) *el-İşâre ve'r-remz ilâ tahkiki'l-Vikâye*. İbnü'ş-Şihne Ebü'l-Berekât Seriyüddin Abdülber b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî (öl. 921/1515).⁸⁶

9) *Tevcîhu'l-inâyê li-cem'i şürûhi'l-Vikâye*. Ebü'l-Yümn Muhammed b. el-Muhib (öl. ?).⁸⁷

⁸⁰ Söz konusu eser için bk "*el-İstiğnâ alâ Şerhi'l-Vikâye*" başlığı.

⁸¹ Kırboğa, *Kâmûsü'l-kütüb*, 142. Eser *el-İstiğnâ fi'l-istifâ Şerhu'l-Vikâye* şeklinde de kaydedilmiştir. bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/73 (cüz 1).

⁸² Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav'ül-lâmî*, (Beyrut: ts., 6 ciltte 12 cilt), 5/329; Ebü Abdullah Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedrüt-tâlî bi mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbî*, (Beyrut: y.y., ts.), 1/488; Sadreddin Gümüş, *Seyyid Şerîf Cürcani* (İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1984), 138. Ayrıca bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/71 (cüz 1).

⁸³ Gümüş, *Seyyid Şerîf Cürcani*, 138. Nitekim bu çalışmada da söz konusu şerhe vakıf olunmadığı belirtilmiştir.

⁸⁴ Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/71 (cüz 1); Ahmet Özel, "Timurtâşî, Muhammed b. Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 188/365.

⁸⁵ Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/73 (cüz 1). Şürünbülâlî, *en-Nükâye Muhtasaru'l-Vikâye'yi el-Ferâidü's-seniyye* adıyla manzum haline getirmiştir.

⁸⁶ Şükrü Özen, "İbnü'ş-Şihne, Seriyüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/227; Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/73 (cüz 1). Ayrıca İbnü'ş-Şihne'ye *Teşnifü'l-mesma' bi-şerhi'l-Kenz ve'l-Vikâye ve'l-Mecma'* adlı bir eser de nispet edilmektedir. Özen, "İbnü'ş-Şihne", 21/227.

10) *Şerhu'l-Vikâye*. el-Mevlâ Muhammed b. Ali el-Haskefi.⁸⁸

3. Vikâye Üzerine Yazılan Talik ve Risaleler

3.1. Ta'likler

Vikâye ile ilgili üç ayrı ta'lik çalışması bulunmaktadır. Aşağıda örnek olması açısından kısaca belirtilecek olan Bünyad b. Muhammed el-Merzifonî ve diğer ta'lik çalışmalarının kayıtlı bulunduğu kütüphane ve bölümleri şunlardır:

1) Nalbantzâde Hüsameddin et-Tokâdî (öl. 860/1455), *Ta'lika alâ bâbi'ş-şehid mine'l-Hidâye ve'l-Vikâye*. İsminden anlaşıldığı üzere müellif, *Vikâye* ve *Hidâye*'yi bir arada ele almıştır. Hicrî 974 senesinde kaleme alınan bu ta'lik, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 816 no'da kayıtlıdır. Eser 154 yapaktır.

2) İbn Kemal Paşa'nın *Ta'lika alâ kavli sâhibi'l-Vikâye hilâfen li Züfer* adlı eseri, Nu-ruosmaniye Ktp., 2148 nr'da iki nüsha halinde kayıtlıdır. İlki 124b-127b varak arası, ikincisi 1-4 varak arasındadır.

3) Bünyad b. Muhammed el-Merzifonî'nin (öl. ?) kaleme aldığı eser ise, Süleymaniye Ktp., Ayasofya bölümü, 1309 no'da kayıtlıdır. Eser iki risâleden müteşekkil olup, ilki "*Ta'lika alâ kavli sâhibi'l-Vikâye*" diğeri "*en-Nasiha ve'l-va'z*" adıyla meşhur olan "*Risâletü'l-arabi'l-vâ'iz*"dir. İkinci risâlenin konuyla ilgisi yoktur. Ta'lik yazılı ve 9 satır olan *Vikâye Ta'lik*'i 34 varaktır. Müellif mukaddimesinde şöyle demiştir: "Asrın âlim ve faziletli kişileri, *Vikâye* müellifinin Kitâbü't-Da'vâ'sındaki nesep davasına ilişkin bab üzerinde ihtilaf etmişlerdir. (Ayrıca *Vikâye*'nin nesep davası babında geçen) 'Nikâhlı ümmi veledin satılması caiz değildir'⁸⁹ ibaresi üzerinde de ihtilaf etmişlerdir. (...) Netice itibarıyla *Vikâye* müellifi üzerine "ümmi veled" hakkında hamledilen birçok ihtilaflı sözler vardır..."⁹⁰

Merzifonî'nin söz konusu ibarelerinden anlaşıldığına göre *Vikâye*'nin nesep davasıyla ilgili kısmına yazılmış bir çalışmadır. Ayrıca müellif konuya ilişkin Sadrüş-şerîa'nın görüşlerini de zikretmiştir. *Ta'lik*'in hatimesinde şöyle denmiştir: "Ben Bünyad b. Mevlânâ Muhammed er-Rûmî el-Merzifonî (...) 916 senesinin ilkbaharında yazdım"⁹¹.

⁸⁷ Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/74 (cüz 1).

⁸⁸ Bu şârihin *Dürri'l-muhtâr* müellifi Alâüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefi ed-Dımaşkî'nin (öl.1088/1677) dedesi olduğu belirtilmektedir. bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/74 (cüz 1).

⁸⁹ Bu ibare için bk. Burhânüşşerîa, *Vikâye*, 116a.

⁹⁰ Merzifonî, *Ta'lika alâ kavli sâhibi'l-Vikâye*, 1a.

⁹¹ Merzifonî, *Ta'lika alâ kavli sâhibi'l-Vikâye*, 34b.

3.2. Risâleler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Vikâye* risâlelerinden⁹² on üçü Türkiye kütüphanelerinde kayıtlı olup, ilki kısaca özellikleriyle açıklanacak ve diğerlerinin müellifleri ve varak tutarlarıyla buldukları kütüphaneleri belirtilecektir.

1) Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba 446/16 no'da kayıtlı *Vikâye* risâlesi, Fenârîzâde Muhyiddin Muhammed [b. Ali] b. Yusuf Çelebi'nin (öl. 954/1547) telifidir. Eser *Ta'lika ale'l-Vikâye* şeklinde de adlandırılmıştır. Birkaç risâleden oluşan yazmanın sadece 77b-78a varak arası *Vikâye* hakkındadır. Satır sayısı 17 olan eserde insanın, hayvanların artığı ve hayvanın boğazlanması gibi konular ele alınmıştır. Risâlenin sonunda şunlar yazılıdır: “el-Âlim el-Fâzıl Muhyiddin Fenârî'ye nisbet edilen risâle tamam oldu”.⁹³

2) *Risâle faslû's-şühbeti'l-âmmine mine'l-Vikâye*. Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd, Koca Râğîb Paşa Ktp., no. 1459, 123a-136a varak.

3) *Risâle fi bâbi's-şehâde mine'l-Vikâye*. Yahya b. Zekeriyya (öl. ?). Beyazıt Dev. Ktp., Veliyyüddin Ef. no. 1379. 36b-37b varak.

4) *Risâle fi beyâni hıyâru's-şart ale'l-Vikâye*. Yunus el-Hâcc (öl. ?). Beyazıt Dev. Ktp., Veliyyüddin Ef., no. 3179, 52b-54b varak.

5) *Risâle fi îzâhi kavli'l-Vikâye fi bâbi'l-ıtk*. İbnü's-Sâiğ Seriyüddin Muhammed b. İbrahim ed-Darurî (öl. ?). Süleymaniye Ktp., Reşid Ef. no. 78, 56-58.

6) *Risâle alâ ba'zı mesâ'ili'l-Vikâye*. el-İsbîcâbî Alâeddin Ali b. Muhammed b. İsmail el-Haneftî. Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde, no. 725, 31a-35a varak.

7) *Risâle alâ mebâhisi's-şehîd mine'l-Vikâye*. İbn Kemal Paşa (öl. 940/1534). Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, no.1262, 36a-42a varak. Hicrî 950'de yazılmıştır.

8) *Risâle fi sehviyyâti'l-vâkı'a fi ba'zı ebvâbi'l-Vikâye*. Sirâmi Alâeddin (öl. ?). Nurosmaniye Ktp., no. 4902, 80a-85a varak (1. cilt).

9) *Risâle fi şerhi ibârât li-ba'zı şürrâhi'l-Vikâye*. Hüseyin b. Hasan el-Hüseynî el-Halhâlî (öl. 1014/1605).⁹⁴ Süleymaniye Ktp. Serez, no. 3855, 3869. Her iki nüsha da 24a-31a varak arasında yer almaktadır.

⁹² Günümüzdeki makaleler konumunda olan mezkûr risâleler, adlarından da anlaşılacağı üzere, *Vikâye*'de zikri geçen konulardan bazıları üzerine izah nitelikli çalışmalardan ibarettir.

⁹³ Fenârîzâde Muhyiddin, *Risâletü'l-Vikâye*, 78a.

⁹⁴ Ayrıca el-Halhâlî'ye *Şerhu'l-Vikâye fi'l-evkât* adlı eserle (bk. Kastamonu İl Halk Ktp., 37 Hk 281/3), Sadrüşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye*'si üzerine yazdığı söylenen *Risâle fi şerhi'd-dâirâti'l-Hindiyye* (Ankara Milli Ktp., Adana İl Halk Ktp., 01 Hk 647/2. DVD no. 984) adlı iki eser nisbet edilmektedir. Bu iki eserin farklı adlarla kaydedilen aynı eser olma ihtimali bulunmaktadır.

10) *Risâle fî şerhi kavli sâhibi'l-Vikâye*. Zeynüddin Cüneyd b. Sendel el-Bağdâdî. Tüyatok, Sir., no. 3583.

11) *Risâle ale'l-Vikâye fî kavlihî sâle ilâ mâ yutahher*. Mustafa b. Mehmet Kestelli (öl. 901/1495). Ankara Millî Ktp., Çankırı İl Halk Ktp., no. 18 Hk 510/1; DVD no. 1596.

12) *Risâle ale'l-Vikâye fi'd-da'vâ*. Müellifi meçhul. Beyazıt Dev. Ktp., Veliyyüddin Efendi, no. 3179, 59-67b varak.

13) *Risâle ale'l-Vikâye fi'l-kazâ*. Müellifi meçhul. Beyazıt Dev. Ktp., Veliyyüddin Efendi, no. 3179, 65a-67b varak.

14) *Risâle alâ kavli sâhibi'l-Vikâye...* Müellifi meçhul. Süleymaniye Ktp., Kaside-cizâde, no. 677/81, 318 varak.

4. Vikâye Reddiyeleri

el-İslâh ve'l-İzâh adıyla *Vikâye*'ye yazılan tek reddiye, Osmanlı âlimlerinden Şeyhülislâm Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa (öl. 940/1534) tarafından telif edilmiştir. Müellif İbn Kemal Paşa ve Kemal Paşazâde diye meşhur olmuştur. İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarında birçok eser veren yazarın bu reddiyesi, fıkıh eserlerinden en önemlisidir. Müellif bu telifini 926/1522 senesinde Edirne'de Sultan Bayezid Medresesi müderrisliği sırasında kaleme almıştır.⁹⁵

el-İslâh ve'l-İzâh'ın -*Vikâye* veya *Şerhu'l-Vikâye* (Sadrişerîa) kadar olmasa bile günümüze kadar ulaşan nüshaları ve hakkındaki çalışmaların bolluğuna bakarak, fakihler üzerinde etkili bir eser olduğunu söylemek mümkündür.⁹⁶ Nitekim Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası bulunup,⁹⁷ bunlardan 68'i Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Örneğin mezkûr eserlerden birisi Süleymaniye Ktp., Hamidiye, no. 446'da kayıtlı olup, 255 varak, 23 satır, nesih yazılı ve kenarları kıs-

⁹⁵ Esat Kılıçer, "Fıkıhçı Olarak İbn Kemal", *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1986), 194-195. Kemal Paşa'nın hayatı, eserleri ve hakkında yapılan ilmî araştırmalar için bk. Kılıçer "Fıkıhçı Olarak İbn Kemal", 189-196; Ahmet Uğur, *Kemal Paşazade İbn-i Kemal*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1996); Sayın Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1997), 39-65; Halis Demir, "İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmi Çalışmalar", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1, (2019), 151-178.

⁹⁶ Kemalpaşazâde'nin *el-İslâh ve'l-İzâh*'ı üzerine, hâşiye, reddiye ve ta'lik türünden birçok eser kaleme alınmıştır. Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Şemseddin'nin *Muhâkemât beyne Sadrişerî'a ve İbn-i Kemâl-paşa fî Şerhi'l-Vikâye*'si, Tâceddin İbrahim b. Abdullah el-Hamîdî'nin hâşiyesi, Haclıhasanzâde Mehmed Şah, Hürremzâde Şah Mehmed, Celâlzâde Sâlih, Molla Uzun Bâlf, İmam Birgivi ve Gazzâlîzâde Abdurrahman gibi âlimlerin ta'likleri *el-İslâh ve'l-İzâh* üzerine yazılan önemli eserlerdir. bk. Çelebi, "Kemalpaşazâde", 25/247.

⁹⁷ *el-İslâh ve'l-İzâh*'ın 97 ayrı nüshasının kayıtlı olduğu kütüphaneler için bk. Nihal Atsız, "Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserler", *Şarkiyat Mecmuası VI* (İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1966), 96-98.

men hâşiyelidir. Nüsha müellifin ölümünden on sekiz yıl sonra Yusuf b. Ahmed tarafından hicrî 958 senesinin Zilhicce ayında istinsah edilmiştir.⁹⁸

Kemal Paşa, söz konusu eserinde *Vikâye* ile ilgili övgülü sözler sarf ederek telifini ele alış gayesini şöyle anlatır: “*Vikâye* diye adlandırılan *Muhtasar*, hacmi küçük, nazmı veciz, tüm maksat ve yararları havi bir kitaptır... Ancak ne var ki, bazı konularında bir nebze olsun basit hatalar (sehiv ve zelev) ve intizamsızlıklar vaki olmuştur. Bunun da şaşılacak tarafı yoktur. Nitekim *en iyi atın bazı yarışlarda tökezlediği gibi, en iyi avcının da her attığını vurmadığı vakidir*. Mamafih ben asıl metin üzerinde birtakım değişiklikler yaparak tashih ve tenkih (düzeltme) etmek istedim (...) Ayrıca asıl metnin şekil, yazım ve tertibine (sonradan) yapılan bazı çıkartma ve ilaveleri düzeltme yolunda tamamlayıcı bilgiler ilave etmeyi arzuladım. Aynı hususları Sadrüşşerîa'nın *Şerh'i (Şerhu'l-Vikâye)* üzerinde de gerçekleştirmek istedim. (Eser) yanlış açıklama ve tasarrufat ihtiva etmesine rağmen, ulema indinde makbul sayılmıştır. (Bu *şerh* de) ne delillerin takirinde ne de meselelerin tahririnde kusur ve hatalardan hali değildir (...) Bu işi başarabilecek hale geldikten ve söz konusu hataları müşahede ettikten sonra, bu hata ve muğlaklığı izah etmeye çalıştım. Hataya düştüğü yerler hariç müellifin izini (zikrettiklerini) takip ettim. Yanıldığı noktaları eleştirdim. Metnin kendisini *Vikâye*'deki hataları tashih ettiği için *el-İslâh*, (*Vikâye*'nin) *şerh*ini ise mezkûr *şerh*in (*Şerh-i Sadrüşşerîa*) hatalarını da şamil olduğundan *el-İzâh* diye adlandırdım. Bu çalışmaya hicrî 928'de başladım ve aynı senenin Şevval ayının sonunda tamamladım. Ben bu çalışmanın üç seneden daha fazla süreceğini sanıyordum, ama ondan daha az bir zamanda tamamlamak nasip oldu.”⁹⁹

Yukarıdaki cümlelerden anlaşıldığına göre *el-İslâh*, *Vikâye* metninin müellif tarafından tashih edilerek yazıldığı, *el-İzâh* ise *Vikâye*'nin *şerh*i olup, Sadrüşşerîa'nın da hatalı noktalarının belirtildiği ve izah edildiği telifdir. Yine mezkûr cümlelere ve *Vikâye* hakkındaki çalışmalara bakıldığında, eserin *Vikâye* üzerine yazılan ilk ve tek reddiye olduğu anlaşılmaktadır. Bu da İbn Kemal'in İslam ulemasının *Vikâye*'yi kanun niteliğinde addettiği bir dönemde itiraz ve eleştirilere aldırılmadan kendi düşüncelerini cesaretle savunabildiğini ifade etmekte ve müellifin özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Nitekim söz konusu eserin Osmanlı Padişahı Sultan Süleyman'a ithaf edildiğini belirten Kâtib Çelebi konu hakkında şöyle der: “Bil ki, yukarıda (*Vikâye*'nin zaafı İbn Kemal tarafından) belirtilmesine rağmen ulema halen onun (*Vikâye*'nin) aslına rağbet ederek kullanmaktadır. Fer'i (tashih edilmiş hali) her ne kadar faydalı ve tercih edilmiş olsa dahi terk edilmiştir. Bu ise müteakdimînin (eski âlimlerin) eserlerini tenkit edenlerin kitapları hakkındaki Allah'ın sünnetidir.”¹⁰⁰

⁹⁸ İbn Kemal Paşa, *el-İslâh ve'l-İzâh*, 255b.

⁹⁹ İbn Kemal, *el-İslâh ve'l-İzâh*, (mukaddime).

¹⁰⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunân*, 2/109.

5. Vikâye Tercümeleri

Arap dilinin İslam âleminde hâkim olduğu ve yegâne ilim dili haline geldiği bir dönemde yapılan *Vikâye* tercümeleri, *Vikâye*'nin önemine delalet eder. Günümüze ulaşan altı *Vikâye* tercümesi bulunup, birisi hariç beşi Osmanlıcadır. Söz konusu eserlerden Kurt Efendi ve Devletoğlu Yusuf'un tercümeleri özellikleriyle belirtilecek diğerleri kısaca tanıtılacaktır.

5.1. Devletoğlu Yusuf el-Balıkesîrî'nin *Vikâye* Tercümeleri

1) *Tercüme-i Vikâye Nazmen*: 9/14. asır Osmanlı divan şairlerinden olan Devletoğlu Yusuf el-Balıkesîrî'nin Anadolu'da yazılan ilk manzum fıkıh kitabı olan ve onun tarihe geçmesini sağlayan¹⁰¹ bu telifin pek çok nüshası bulunup, bunlardan biri Süleymaniye Ktp., İzmir, 218 nr'da kayıtlı, nesih yazılı, 213 varak, 15 satır olup, hattı okunaklı ve nüsha tamdır. Hicrî 873 tarihinde İsa Derviş tarafından istinsah edilen nüshanın Ayasofya Camii'nde yazıldığı belirtilmiştir.¹⁰² Ayrıca eserin başında konu başlıklarını varak numaralarıyla gösteren bir fihrist vardır. Eserin adı *Vikâyenâme*, *Kitâbü'l-Beyân*, *Tuhfe-i Muradiye*,¹⁰³ *Terceme-i Vikâye Nazmen* (Süleymaniye Ktp., Fatih, 1533), *Tercemetü Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, 4439), *Tercüme el-Manzume* (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, 138), *Manzum Fıkıh Kitâbı* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 1571) ve *Muradname* (Türk Dil Kurumu Ktp., 100) olarak kullanılmıştır.

Müellifin mukaddimesinden anlaşıldığına göre eseri Türkçe ve nazım şeklinde kaleme aldığından ötürü buna tepki gösterenlerin bulunduğu kaygısını taşıdığı sezilmektedir ki, Ebû Hanîfe'nin Kur'ân'ın Farsça kıraati konusundaki fetvasını ve birçok manzum, tercüme türünden çalışmaların bulunduğunu önemle vurgulamaktadır.¹⁰⁴ Bu hususta şöyle der:

¹⁰¹ Mustafa Özkan, "Devletoğlu Yusuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/243-244.

¹⁰² Devletoğlu Yusuf, *Tercüme-i Vikâye Nazmen*, 213a.

¹⁰³ Özkan, "Devletoğlu Yusuf", 9/243. Söz konusu eserin birçok ismi olduğu gibi tercümede de *Vikâye* dışında bazı eserlerden yaralandığı görülmektedir. bk. Özkan, "Devletoğlu Yusuf", 9/243; Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 149.

¹⁰⁴ Bu tedirginlik yukarıda da işaret edildiği gibi, o dönemde ilim dilinin Arapça olmasından kaynaklanmaktadır. bk. Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 23, 148; Cici, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/5 (2005), 234. Devletoğlu Yusuf mukaddimesinde konu hakkındaki meramını şöyle dile getirir:

"Dinle imdi Türkçe bir manzum kitab
İtdüğüm çün siz bana itmen itab
Ey nice gördüm ulu alimleri
İlmiyle âmil-i kâmilleri
Türk dilinde düzdüler bunca kitab
Mana yüzünden getirdiler nikab

“Türki olmak manzum olmak bes kelim

Ana hiç ayıp olmazmış vesselam”¹⁰⁵

Vikâye ve Burhânüşşerîa’dan söz etmeyen müellif kendisi, eserini yazdığı tarih ve Sultan II. Murad’a ithafı hakkında şöyle der:

Devletoğlu Yusuf’un noksanı hak

Ki sekiz yüz dahi yirmi yedi

Hem yirmi sekize girmişken

Ola ki lütfu çok şâh-u cihân

Çün Murad b. Muhammed Han üçün

Ol Şehnişâh cihân-i Sultan üçün

Ol mutahhar aslı Osman oğludur

Hem yedinci atadan han oldu ol.¹⁰⁶

2) Devletoğlu Yusuf’un nesir üsluplu diğer bir tercümesi Hekimoğlu Ali Paşa (HKM) 315 no’da kayıtlıdır. Eser 265 varak, 15 satır ve metin etrafı yaldız çerçevesindedir. Ne *Vikâye* ve müellifinin, ne de Devletoğlu Yusuf’un adı geçen eserin mukaddimesinde telif sebebi ve tanıtımı hakkında şöyle deniyor: “Keremine itimat ve tevekkül idüb Kitâb-ı Nikâh’tan gayri-i lisan-ı Türki’ye tercüme idüb âsan olmaklığa şüru’ olundum. Evvelinden olunmadığına sebep olan ki, merhum Mevlana Kutbeddin hazretlerinin (...) mukaddimesinde Fevâidden ve mekâsıddan nesne fevt olmayub, tamamı tertibçe eda olunup zikir olunmuştur. Bes beyle olsa bu kimine ne edeydi ki, andan vazih ve müfid olaydı. Bu kitap tercüme olunmuştur ekseri mütüni *Vikâye*’dir ve bazı mesaili *Hidâye*’den ve *Nihâye*’den ve dahi *Vâfi*’den ve *Kifâye*’den alınmıştır. Ve dahi bir nice mesaili fetâvâ-i sözlerinden vardır...”¹⁰⁷

Kitâbü’n-Nikâh’tan Kitâbü’l-Hünsâ’nın sonuna kadar olan eserin mezkur mukaddimesinden anlaşılan, Mevlana Kutbeddin’in Kitâbü’n-Nikâh’tan önceki bölümleri eksiksiz işlemiş olmasıdır. Çünkü müellif söz konusu bölümleri zikretmenin kimseye faydasının dokunmayacağını, kuru bir tekrar olacağını belirtmiştir. Yine müellifin sözlerinden eserin *Vikâye*’yi esas alan bir tercüme olduğu anlaşılmaktadır.

Kimse onu görüp inkar etmedi

Hem idenler dahi hiç ar etmedi.”

¹⁰⁵ Devletoğlu, *Tercüme-i Vikâye*, (mukaddime).

¹⁰⁶ Devletoğlu, *Tercüme-i Vikâye*, (mukaddime). Aynı beyit ve eserin tanıtımı için bk. Cici, *Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*, 146-149.

¹⁰⁷ Devletoğlu, *Tercüme-i Vikâye*, 1b-2a.

5.2. Tercüme-i Vikâye-i Kurt Efendi

Muhammed b. Ömer Tatarpazarcık (öl. 996/1558) tarafından telif edilen *Vikâye* tercümesi Kâtib Çelebi'nin belirttiğine göre en güzel tercümelerden biridir.¹⁰⁸ Müellif Kurt Efendi diye meşhur olmuştur. Eserin birçok nüshası yazma halinde kütüphanelerde kayıtlı olup, bunlardan birisi Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, 863 nr'da kayıtlıdır. 264 varak ve 24 satır olan nüshanın başında *Vikâye* fihristi vardır. Fihristte konu başlıkları Arapça iken, metin içinde tercümeleriyle yazılmıştır. Doğrudan *Vikâye* mukaddimesinin tercümesiyle başlayan bu eserde, *Vikâye* metni tercümeden üzerindeki kırmızıçizgilerle ayrılmıştır. Dikkati çeken bir husus ilk sayfada *Şerhu'l-Vikâye Kurt Efendi* yazısının olmasıdır. Bu eser yukarıda zikredilen şerhlere benzemesine de, Kurt Efendi'nin -örneklerde de görüleceği üzere- Arapça metnin -bazen zamirlerini açarak- kelime kelimesine tercümesini verdikten sonra bir daha "yâni" diye açıklamada bulunması dikkate alınarak esere "Açıklamalı *Vikâye Tercümesi*" demek de mümkündür.

Ne fazla uzun izahatlı, ne de kapalı denebilecek biçimde kısa açıklamalardan oluşan eser, çok anlaşılır bir üslupla çevrilmiştir. Örneğin:

"Kad temmet hasenâtühu; Tahkik, hasenatı kamildir, yani Fevâidi."

"Hâliyen an delâilîhi; Halidir Hidâye'nin delillerinden, yani mesailin aldım delillerin terk eyledim."

"ve Zevâidü'l-Fetâvâ ve'l-Vâkiat; ve dahi Fetâva'n(ı) ve Vakiat'da olan zait meseleleri müştemeldir."¹⁰⁹

"Kitâbü't-Tahâra"yı, "Bu kitap taharet babına mahsustur" şeklinde çevirmiştir. *Vikâye*'de bir kısmı zikredilmeyen abdest ayetini Arapça'sıyla "topuklara dek yakayın"¹¹⁰ kısmına kadar ilave etmiştir. Şöyle ki: "Allah'u Teâla ayıtdı ki: Ey iman getirenler kaçan (ne zaman) namaza turmak dileseniz yüzlerinizi yuvun -el-Âyetü-, yani âyeti okî ahıra dek. Âyet-i Kerime dahi budur ki..."¹¹¹ diye devam eder.

5.3. Diğer Tercümeler

1) *Menâfiu'l-Müslimîn*. İzmir Milli Kütüphanesi, 1568 no'da kayıtlı bulunan eser Abdulcemil b. Muhammed b. Muhammed es-Safî (öl. ?) tarafından Farsça olarak çevrilmiştir.

2) *Terceme-i Vikâye fî mesali'l-Hidâye*. 1480 yılında istinsah edilen eser, Akşehir Kütüphanesi, 199 no'da kayıtlıdır. Müellifi Ömer b. Muharrem'dir (öl. ?).

¹⁰⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2024.

¹⁰⁹ Kurt Efendi, *Tercüme-i Vikâye*, (mukaddime).

¹¹⁰ el-Mâide, 5/6.

¹¹¹ Kurt Efendi, *Tercüme-i Vikâye*, (mukaddime).

3) *Tercüme-i Vikâye*. Üsküdarî Kasım b. Süleyman'ın (öl. ?) bizzat kaleme aldığı tercüme, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 655 nr'da kayıtlıdır.

4) *Nazmu'l-Vikâye bi't-Türki*. Şemsi Ahmet Paşa b. Muhammed b. Kızıl Ahmed el-Hanefî, er-Rûmî (öl.988/1588) tarafından telif edilen manzum eserin dili Türkçe olup, Süleymaniye Ktp., Lâleli, no. 1980/4'te kayıtlıdır¹¹².

6. *Vikâye* Muhtasarlari

Sadrüşşerîa'nın *Vikâye* üzerine yaptığı çalışmalardan ilki olan *Muhtasaru'l-Vikâye en-Nükâye*” diye meşhur olmuştur. Eser, birçok yazma nüshalarıyla günümüze ulaşması yanında, birçok defa da farklı ülkelerde basılmıştır.¹¹³ Yazıldığı tarihten itibaren Hanefî mezhebinde -özellikle Maveraünnehir'de- vazgeçilmez fıkıh kitabı haline gelen *en-Nükâye*, furu-i fıkıh konularını veciz lafızlarla ele alan *Vikâye*'nin ilk ve tek muhtasarıdır. Dolayısıyla muhtasarın muhtasarıdır.

Sadrüşşerîa eserini ele alış gayesini şöyle ifade eder: “Ben *Vikâye* taliplerinin bazısının onu ezberlemede gevşek davrandığını görünce, kendisinden hali olmayan/mesailini kapsayan bu *Muhtasar*'ı kaleme aldım. Kim *Hidâye*'nin mesailini öğrenmek isterse *Vikâye*'yi ezberlesin, kim de vakti dar olur (*Vikâye*'yi ezberleyemezse) bu *Muhtasar*'ı ezberlesin.”¹¹⁴ Talebelerin ezberlemesi amacıyla yazılan *en-Nükâye*, önceleri olduğu gibi günümüzde de Orta Asya'da ve İran'da faaliyet gösteren Sünni medreselerde hem okutulmakta hem de ezberlenmektedir.

en-Nükâye üzerine çok sayıda çalışma olup, bazıları matbudur. el-Kuhistanî ve Ali el-Kârî'nin şerhleri bunlar arasındadır.¹¹⁵ Ayrıca Musannifek, İbn Kutluboğa,¹¹⁶ Molla Cami (öl. 898/1492), Abdülâlî b. Muhammed el-Bircendî (öl. 934/1527-28 [?]) ve Abdurrahman b. Ebû Bekr el-Aynî'nin (ö. [?]) şerhleri de *Nükâye'nin* meşhur şerhleridir.¹¹⁷

¹¹² Erhan Afyoncu, “Şemsi Ahmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/527, 529.

¹¹³ bk. Carl Brockellman, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, çev. Abdülhalîm en-Neccâr - Seyyid Yakub Bekr - Ramazan Abdüttevâb (Kahire: Dârü'l-Ma'rife, 1983), 2/696-697; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 78.

¹¹⁴ Sadrüşşerîa, *en-Nükâye* (Kazan, yy., 1910), 3.

¹¹⁵ bk. el-Kuhistanî, Şemsüddin el-Horasânî, *Câmiu'r-rumûz fi Şerhi'n-Nükâye* (İstanbul: Matbaatu'l-Masumiyye, 1290, 1 ciltte 2 cilt); Ali el-Kârî Nureddin Ebü'l-Hasen b. Sultan, *Fethu bâbi'l-inâye fi Şerhi'n-Nükâye*, nşr. Muhammed Nezâr Temim - Heysem Nezâr Temim (Beirut: Dârü'l-Erkâm Yayını, 1997).

¹¹⁶ İbn Kutluboğa'ya *Şerhu'l-Vikâye* de nispet edilmiştir. bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye*, 1/72 (cüz 1).

¹¹⁷ *en-Nükâye* üzerine yazılan eserler için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1971-72; Özen, “Sadrüşşerîa”, 35/429. Bunlardan İbn Kutluboğa, el-Bircendî ve el-Aynî'nin telifleri için sırasıyla bk. Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, 480; Süleymaniye Ktp., Lale, 1059; Süleymaniye Ktp., Fatih, 1890. Burada şunu da belirtmekte yarar vardır ki, Şemsüddin Muhammed b. el-Hasen b. Ahmed el-Kevâkibî el-

Konuları kısa kısa anlatan Sadrüşşerîa, Burhânüşşerîa'nın *Hidâye* meselelerinden seçmeler yaptığı gibi, bir bakıma kendisi de *Vikâye*'den seçmeler yapmıştır. Nitekim *Nükâye*'de yer alan cümlelerin birçoğu, *Vikâye*'de zikredilenlerin bizzat aktarımıdır. Hemen hemen her konuda kısaltma yapan müellif, bazen *Vikâye*'de bulunmayan tarif ve örnekler vermiş, lafızlar eklemiştir.¹¹⁸ Her iki eserin konu başlıkları aynı (ad altında) olup, *Nükâye*'de bazı alt başlıklar zikredilmemiş ve bazı bapların sıra tertibi değiştirilmiştir. Mesela *Vikâye*'de Kitâbü'l-Itak'tan sonra Kitâbü'l-Eymân gelirken, *Nükâye*'de Kitâbü'l-Mükâtebe zikredilmiştir. Kitâbü't-Tahâre *Vikâye*'de abdest aye-tiyle başlarken, *Nükâye*'de doğrudan abdestin farzları sıralanarak başlanmıştır.

Sonuç

Hanefî mezhebinin önemli eserlerinden Burhânüşşerîa Mahmud'un *Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye* adlı kitabı, şerh, muhtasar, ta'lik, risâle, reddiye türü muhtelif çalışmalara konu olmuş, ayrıca Türk ve Fars dillerine tercüme edilmiştir. Döneminde kadılar için adeta devamlı yanlarında bulundurdıkları bir el kitabı, ilim erbabı için ders ve referans kitabı olan *Vikâye*, günümüzde az da olsa bazı yerlerde tedris edilmeye devam edilmekte, ilmî çalışmalara konu olmaktadır.

Tespitlerimize göre aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere *Vikâye* üzerine doğrudan, biri diğerinden farklı 60 müstakil eser yazılmıştır. Bunlar da türüne göre 35 şerh, 14 risâle, 6 tercüme, 3 ta'lika, 1 reddiye ve 1 muhtasar eserden oluşmaktadır. Bu veriler özellikle Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunup genellikle incelediklerimiz ve yine Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphane fişlerinde kayıtlı olan ve ayrıca ilgili kaynaklarda konuyla ilgili belirtilen bilgiler çerçevesinde tespit edebildiklerimizdir. Ancak bu veriler *Vikâye* üzerine yapılan çalışmaların tamamını yansıtmayabilir. Çünkü gerek kütüphane fişlerine kayıtlı bilgiler gerekse ilgili kaynaklarda zikredilen malumatlar, hatalı bilgiler içerebilmektedir. Nitekim bazı kütüphane fişlerinde veya kaynaklarda şerh olarak tanıtılan eser, hâşiye veya tersi olabilmekte ya da bir eser yanlılıkla farklı bir müellife nispet edilebilmektedir. Bu durum da, eserleri tavsif eden kütüphane çalışanı, eserin müstensihisi, incelemeyi yapan kişi tarafından kaynaklanabileceği gibi, aynı eserin değişik isimlerle adlandırılıyor olması gibi farklı nedenlerden ileri gelebilmektedir.

Vikâye üzerine bu kadar çok çalışmanın yapılmış olması ile ilgili sözü edilen eserlerin telif sebepleri incelendiğinde ise, *Vikâye* metninin bazı kimseler tarafından tahrif edilmiş olması, dönemin talebesinin ezberlemesi için biraz hacimli olması, lafızlarının çok veciz ve muğlak olması, üzerine yazılan şerhlerin yetersizliği, eserin konuları izahta yetersiz kalması, tercümesi yapılarak Türkçe'ye kazandırıl-

---

Halebî'ye (1096/1685) şerh olarak nispet edilen *Şerhu nazmi'l-Vikâye*'nin, aslında Sadrüşşerîa'nın *en-Nükâye*'sinin manzum şekli olan *el-Ferâidü's-seniyye* olma ihtimali vardır. bk. Sadrüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye ve Münthe'e'n-Nükâye*, 1/72 (cüz 1); Ahmet Yaman, "Kevâkibi, Muhammed b. Hasen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/340.

¹¹⁸ bk. Burhânüşşerîa, *Vikâye*, 100a-101a; Sadrüşşerîa, *Nükâye*, 126 (Kitâbü'l-Havâle konusu).

masının ilgili kesimlere kolaylık sağlayacağı gibi birçok neden ileri sürülmektedir. Ama şu bir gerçek ki, fıkıh edebiyatına önemli katkı sağlayan *Vikâye* sayesinde, çok sayıda âlim ve talebe yetişmiş, birçok eser ortaya çıkmış, eserlerin çoğu da günümüze ulaşmıştır.

Son dönemde *Vikâye* hakkında bazı çalışmaların yapıldığı görülmekle beraber, özellikle *Vikâye* üzerine üretilen eserlerin yayımlanması ve bunlar üzerine incelemelerin yapılması yetersiz kalmaktadır. Nitekim *Vikâye* ve üzerine yapılan çalışmalardan günümüzde *Vikâye*'nin kendisi, *en-Nükâye*, *Şerhu'l-Vikâye*, *Fethu bâbi'l-inâye bi şerhi'n-Nükâye*, *Umdetü'r-ri'âye ve Câmi'u'r-rumûz* gibi baskısı yapılan birkaç eser haricinde, çoğu çalışmaların hala yazma halinde oldukları bilinmektedir.

Kaynakça

- Afyoncu, Erhan. “Şemsi Ahmed Paşa”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/527-529. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ali el-Kârî, Nureddin Ebü'l-Hasen b. Sultan. *Fethu bâbi'l-inâye fi Şerhi'n-Nükâye*. nşr. Muhammed Nezâr Temim - Heysen Nezâr Temim. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-Erkâm, 1997.
- Atan, Ömer Faruk. *Burhânü'ş-Şerî'a'nın Vikâyetü'r-Rivâye fi Mesâilî'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Atan, Ömer Faruk, “Hanefî Literatüründe Muhtasarlar ve Metinler”, *İhya Uluslar Arası İslam Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2016), 81-65.
- Atsız, Nihal. “Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri” *Şarkiyat Mecmuası* VI. 71-112. İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1966.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin âsârü'l-musannifin*. 2 cilt. 3. Baskı. İstanbul, y.y., 1995.
- Baktır, Mustafa. “İbn Melek”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/175-176. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Baş, Erdoğan. “Şeyhzâde”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/97-98. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bedir, Murteza. “Vikâyetü'r-Rivâye”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bedir, Murteza. *Buhara Hukuk Okulu, Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*. 2. Baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- Brockelman, Carl. *Târîhu'l-edebi'l-arabî*. çev. Abdülhalîm en-Neccâr - Seyyid Yakub Bekr - Ramazan Abdüttevâb. 4 cilt. Kahire: Dârü'l-Ma'rife, 1983.
- Brockelmann, Carl. *Supplementband*. 3 cilt. Leiden: E. J. Brill, 1937-1942.
- Burhânüşşerîa, Mahmud b. Ahmed. *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ayasofya, 1505.
- Cici, Recep. “Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999), 225-227.
- Cici, Recep. *Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.

- Cici, Recep. "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 215-248.
- Çelebi, İlyas. "Kemalpaşazâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/245-247. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Dalkıran, Sayın. *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1997.
- Demir, Halis. "İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmi Çalışmalar". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 151-178.
- Devletoğlu Yusuf, el-Balikesîrî. *Tercüme-i Vikaye Nazmen*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 218.
- Durmuş, İsmail. "İsferâyînî, İsâmüddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/516-517. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Fenarizâde Muhyiddin, Muhammed [b. Ali] b. Yusuf Çelebi. *Risâletü'l-Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, 446/16.
- Gümüş, Sadreddin. *Seyyid Şerif Cürçani*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1984.
- Halimov, Nazar. *Katalog Arabskih Rukopisey Akademii Nauk TSSR*. Aşhabad: İzdatelstvo Ylym, 1988.
- İbn Kemal Paşa, Ahmed b. Süleyman. *el-İslâh ve'l-İzâh*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 446.
- İbn Melek, Feriştioğlu İzzeddin Abdullatif b. Abdülaziz. *Şerhu'l-Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Halit, 98.
- Kahraman, Abdullah. "Trablusî, Alaeddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/291-292. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kara Hoca, Alaeddin Ali b. Ömer. *el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 765 ve 766.
- Karahisarî, Ali b. Ömer. *Şerhu'l-Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 590.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 cilt. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1364/1945.
- Kılıçer, Esat. "Fıkıhçı Olarak İbn Kemal". *Şeyhulislam İbn Kemal Sempozyumu*. 189-196. Ankara: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1986.

- Kırboğa, Mehmet Ali. *Kâmûsü'l-kütüb ve mevzûatü'l-müellefât*. Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1974.
- Kocavî, Şeyhzâde Mahmud Çelebi. *Şerhu'l-Vikaye*. İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa, 615.
- Kuhistanî, Şemsüddin el-Horasânî. *Câmi'u'r-rumûz fi şerhi'n-Nükâye*. 1 cilt (içinde iki cilt). İstanbul, 1874.
- Kumenatî, Seyyid Hasan b. Seyyid Ali. *el-Înâye fi Şerhi'l-Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Fatih, 1887.
- Kurt Efendi, Muhammed b. Ömer Tatarpazarcık. *Tercüme-i Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, 863.
- Leknevî, Abdülhay. *Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1418/1998.
- Leknevî, Abdülhay. *Umdetü'r-riâye fi halli Şerhi'l-Vikâye*. 4 cilt. Delhi, 1327.
- Merzifonî, Bünyad b. Muhammed. *Talika alâ kavli sâhibi'l-Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Ayasofya, 1309.
- Musannifek, Ali b. Muhyiddin. *Şerhu'l-Vikâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 427; Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, 228.
- Orazov, Orazsahet. *Burhânü's-Şerîa ve Vikâye Adlı Eseri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Orazov, Orazsahet. "Muhtasar Metinlerin Hanefî Literatürü İçindeki Yeri". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2018), 107-122.
- Orazov, Orazsahet. "Vikâyetü'r-rivâye fi-mesâilî'l-Hidâye Adlı Eserin Müellifinin İsim ve Lakabının Tespiti". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 685-695.
- Özcan, Tahsin. "Kara Sinan". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özel, Ahmet. "Timûrtâşî, Muhammed b. Abdullah". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: TDV Yayınları, 1990.
- Özen, Şükrü. "İbnü's-Şihne, Seriyüddin". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/225-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özen, Şükrü. "Sadrüşşerîa". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/427-431. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- Özkan, Mustafa. “Devletoğlu Yusuf”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/243-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes’ûd el-Mahbûbî. *Şerhu’l-Vikâye ve meahu Müntehe’n-Nükâye alâ Şerhi’l-Vikâye*. thk. ve notlar ekleyen: Salâh Muhammed Ebü’l-Hâc. 2 cilt (içinde 5 cilt). Amman: Müessesetü’l-Verrâk, 2006.
- Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes’ûd el-Mahbûbî. *en-Nükâye*. Kazan: y.y., 1910.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Dav’ü’l-lâmî*. 6 cilt (içinde 12 cilt). Beyrut, ts.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali. *el-Bedru’t-tâlî bi mehâsini men ba’del-karnî’s-sâbi’*. 2 cilt. Beyrut: y.y., ts.
- Tâcüşşerîa, Mahmud b. Ubeydullah. *Vikâyetü’r-rivâye fi mesâli’l-Hidâye*. thk. Ahmed Mahmud eş-Şehâde. İstanbul: Mektebetü’l-Hanefîyye, 2017.
- Trablûsî, Alâeddin. *el-İstiğnâ fi Şerhi’l-Vikâye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1889.
- Taşköprizade, Ahmed b. Mustafa. *eş-Şekâ’iku’n-Nu’mâniyye*. thk. Ahmed Subhi Furat. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1405/1985.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Hâşiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/419-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Şensoy, Sedat. “Şerh”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/555-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uğur, Ahmet. *Kemal Paşazade İbn-i Kemal*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1996.
- Yaman, Ahmet. “Kevâkibi, Muhammed b. Hasen”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/340-341. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Zeynüddin, Cüneyd b. Sendel. *Tevfiku’l-inâye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1885.

Tablo 1. Vikâye şerhleri

Müellif adı	Vefat tarihi	Eser adı	Eserin kayıtlı bulunduğu yer/kaynak
Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd	747/1346	Şerhu'l-Vikâye	Slm. Ktp. Yozgat, no.278; Esad Ef, no.738/1.
Kara Hoca Alâeddin Ali b. Ömer	800/1397	el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye	Slm. Ktp., Carullah, no.765, 766.
İbn Melek Abdüllatif b. Abdülaziz	821/1418	Şerhu'l-Vikâye	Slm. Ktp. H.Halit, no. 98.
el-Kumenatî Hasan b. Seyyid Ali	840/1436	el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye	Slm. Ktp., Fatih, no. 1887.
et-Trablûsî Alâeddin Ali b. Halil b. Yusuf	844/1440	el-İstiğnâ alâ Şerhi'l-Vikâye	Slm Ktp. Fatih, no. 1889.
Musannifek Ali b. Muhyiddin eş-Şahrudî	875/1470	Şerhu'l-Vikâye	Slm. Ktp. Reşid Efendi no. 228, 229.
Zeynüddin Cüneyd b. Sendel	?	Tevfiku'l-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye	Slm. Ktp. Fatih no. 1885.
Şeyhzâde el-Kocavî Mahmud Çelebî	950/1540	Şerhu'l-Vikâye	Köprülü Ktp. Fazl Ahmed Paşa, no. 615, 616.
el-Karahisârî Ali b. Ömer	?	Şerhu'l-Vikâye	Slm. Ktp. Esad Efendi, no. 590.
et-Tokâdî Abdülmümin b. Muhammed	?	Şerhu'l-Vikâye	Slm. Ktp. Fatih, no. 1895.
Abdülvacid b. Muhammed	?	Şerhu'l-Vikâye	Çorum İl Halk Ktp. no. 1389.
Niğdeli Molla Kasım b. Süleyman el-Karamanî	?	et-Tatbik ale'l-Vikâye ve alâ Sadrişşerîa	Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Ef., no. 2057.
Debbağzâde Mehmet Efendi	1114/1702	Şerhu'l-Vikâye	Samsun Gazi Ktp. no. 817.
el-İsferâinî İbrahim b. Muhammed b. Arabşah	945/1538	Şerhu'l-Vikâye (H)	Mevlana Ktp. no. 1363.
es-Sofyâvî Yunus b. Ahmed	?	Şerhu Vikâyeti'r-Rivâye fi Mesâilî'l-Hidâye	Tüyatok, Amasya, no. 1224.
Kara Sinan Yusuf b. Abdilmelik b. Bahşiş	885/1480	Riâyetü'l-Vikâye fi Şerhi'l-Vikâye (H)	H. Selim Ağa Ktp., Hac Selim Ağa, no. 363.
er-Rûmî Mustafa b. Nûh	?	Şerhu'l-Vikâye	Berlin, no. 4560.
el-Herevî Molla Fasîhud-din	?	Şerhu'l-Vikâye	Petersburg, no. III/1106.
Muhammed Kamerüddin Erğînâvî	?	Şerhu'l-Vikâye	Dehli, 1889'da basılmıştır.

el-Fenârî Muhammed b. Hamza	834/1431	Şerhu'l-Vikâye	Kahire, el-Fıkhü'l-Hanefî, no. 296.
el-Mevâvî Muhammed Abdülhak	?	Şerhu'l-Vikâye	Leknev, 1883 ve 1884 (<i>Umdetü'r-Riâye</i> ile birlikte basılmıştır).
Molla İlyas Efendi	?	Şerhu'l-Vikâye	İskenderiyye, el-Fıkhü'l-Hanefî, no. 36.
Muhammed et-Tabîb el-Mühtedî el-Mevsilî	?	<i>el-Atâya fî Şerhi'l-Vikâye</i>	Dâru Saddâm, no. 5926.
Abdülhak Şücaeddin	?	Şerhu'l-Vikâye	1294/1877'de Bombay'da basılmıştır.
Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastîzâde	906/1500	<i>el-Himâye inde'l-hatmi bi'l-Hidâye mimmen lehû fi'l-Bidâye ve'n-Nihâye min kitâbi'l-bey' fî Şerhi'l-Vikâye</i>	Sadrüşşerîa, <i>Şerhu'l-Vikâye ve yelîhi Müntehe'n-Nükâye alâ Şerhi'l-Vikâye</i> . Thk. Salah Muhammed, Ürdün, 2006.
İzzüddin Tahir eş-Şâfiî	867/1462	Şerhu'l-Vikâye	Kırboğa, <i>Kâmusü'l-kütüb</i> .
İbnü'l-Halîfe Abdülvehhâb b. Muhammed en-Nîsâbü'rî	873/1468	Şerhu'l-Vikâye	Kâtîb Çelebi, <i>Keşfü'z-zunûn</i> .
Hüsameddin el-Köse/Köse	?	<i>el-İstifâ fî Şerhi'l-Vikâye</i>	Kırboğa, <i>Kâmusü'l-kütüb</i> .
Seyyid Şerîf el-Cürcânî	816/1413	Şerhu'l-Vikâye	Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî, <i>ed-Dav'u'l-lâmî</i> .
et-Timurtâşî Şihâbüddîn Muhammed b. Abdullah el-Gazzî	1006/1598	Şerhu'l-Vikâye	Ahmet Özel, "Timurtâşî, Muhammed b. Abdullah", <i>DİA</i> (İstanbul: 2012).
eş-Şürünbüllâî Hasan b. Ammâr b. Ali el-Vefâî el-Mısrî	1069/1659	Şerhu'l-Vikâye	Sadrüşşerîa, <i>Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye</i> . thk. S. Muhammed.
İbnü'ş-Şihne Abdülber b. Muhammed b. el-Halebî	?	<i>el-İşâre ve'r-remz ilâ tahkîki'l-Vikâye</i>	Şükrü Özen, "İbnü'ş-Şihne, Seriyüddin", <i>DİA</i> (İstanbul: 2000).
Ebü'l-Yümn Muhammed b. el-Muhîb	?	<i>Tevcihu'l-inâye li cem'i şürûhi'l-Vikâye</i>	Sadrüşşerîa, <i>Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye</i> . thk. S. Muhammed.
Haskefî el-Mevlâ Muhammed b. Ali	?	Şerhu'l-Vikâye	Sadrüşşerîa, <i>Şerhu'l-Vikâye ve Müntehe'n-Nükâye</i> . thk. S. Muhammed.
Müellifi meçhul	?	<i>Şerhu kavli sâhibi'l-Vikâye "ve yecüzü vuzûü bi mâi's-semâ ve'l-arz"</i>	Slm. Ktp., Giresun İl Halk Ktp., no 28 Hk 3583/5.

Tablo 2. Vikâye Üzerine Yazılan Ta'lik ve Risâleler

Müellif adı	Vefat tarihi	Eser adı	Eserin kayıtlı bulunduğu yer/kaynak
Nalbantzâde Hüsameddin et-Tokâdî	860/1455	<i>Ta'lika alâ bâbi's-şehid mine'l-Hidâye ve'l-Vikâye</i>	Slm. Ktp. Esad Efendi no. 816.
İbn Kemal Paşazâde	940/1534	<i>Ta'lika alâ kavli sâhibi'l-Vikâye hûlâfen li Züfer</i>	Nurosmaniye Ktp. no. 2148.
el-Merzifonî Bünyad b. Muhammed	?	<i>Ta'lika alâ kavli sâhibi'l-Vikâye</i>	Slm. Ktp. Ayasofya, no. 1309.
Fenârîzâde Muhyiddin Muhammed [b. Ali] b. Yusuf Çelebi	954/1547	<i>Risâletü'l-Vikâye/Ta'lika ale'l-Vikâye</i>	Slm. Ktp. Düğümlü Baba, no. 446/16.
Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mesud	747/1346	<i>Risâle faslü's-şubheti'l-âmme mine'l-Vikâye</i>	Koca Râğîb Paşa Ktp. no. 1459.
Yahya b. Zekerîyya	?	<i>Risâle fî bâbi's-şehâde mine'l-Vikâye</i>	Beyazıt Dev. Ktp., Veliyyüddin Efendi no. 1379 (36b-37b)
Yunus el-Hacc	?	<i>Risâle fî beyân-ı huyâru's-şart ale'l-Vikâye</i>	Beyazıt Dev. Ktp., Veliyyüddin Ef., no. 3179, (52b-54b)
İbnü's-Sâiğ Muhammed b. İbrahim ed-Darurî	?	<i>Risâle fî izâhi kavli'l-Vikâye fî bâbi'l-ıtk</i>	Slm. Ktp., Reşid Ef. no. 78.
el-İsbîcâbî Alâeddin Ali b. Muhammed b. İsmail	?	<i>Risâle alâ ba'zı mesâilî'l-Vikâye</i>	Slm. Ktp. Kasidecizâde, no. 725.
Mustafa b. Mehmet Kestelli	901/1495).	<i>Risâle ale'l-Vikâye fî kavlihî sâle ilâ mâ yutaher</i>	Ankara Milli Ktp., Çankırı İl Halk Ktp., no. 18 Hk 510/1; DVD no. 1596.
İbn Kemal Paşazâde	940/1534	<i>Risâle alâ mebâhisi's-şehid mine'l-Vikâye</i>	Slm Ktp. H. Hüsnü Paşa, no. 1262.
Sirâmi Alâeddin	?	<i>Risâle fî sehviyyâtî'l-vâkı'a fî ba'zı ebvâbi'l-Vikâye</i>	Nurosmaniye Ktp., no. 4902.
el-Halhâlî Hüseyin b. Hasan el-Hüseynî	?	<i>Risâle fî şerhi ibârât li ba'zı şürrâhi'l-Vikâye</i>	Slm. Ktp. Serez, no. 3855, 3869.
Zeynüddin Cüneyd b. Sendel el-Bağdâdî	?	<i>Risâle fî şerhi kavli sâhibi'l-Vikâye</i>	Tüyatok, Sir. no. 3583.
Müellifi meçhul	?	<i>Risâle alâ kavli sâhibi'l-Vikâye</i>	Slm. Ktp. Kasidecizâde, no. 677/81.
Müellifi meçhul	?	<i>Risâle ale'l-Vikâye fi'd-da'vâ</i>	Beyazıt Dev. Ktp., Veliyyüddin Efendi, no. 3179. (59b-65b)

Müellifi meçhul	?	<i>Risâle ale'l-Vikâye fi'l-kazâ</i>	Beyazıt Dev. Ktp., Veliyyüddin Efendi, no. 3179, (65a-67b)
-----------------	---	--------------------------------------	--

Tablo 3. *Vikâye* Üzerine Yazılan Reddiye, Muhtasar ve Tercümeleler

İbn Kemalpaşazâde	940/1534	<i>el-İslâh ve'l-İzâh (R)</i>	Slm. Ktp. Hamidiye, no. 446.
Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd	747/1346	<i>en-Nükâye Muhtasaru'l-Vikâye (M)</i>	Brockellman, <i>Tarîhu'l-Edebi'l-Arabî</i> .
Devletoğlu Yusuf el-Balkesîrî	828/1424'te n sonra	<i>Terceme-i Vikâye Nazmen/Vikâyenâme</i>	Slm. Ktp. İzmir, no. 218.
Kurt Efendi Muhammed b. Ömer Tatarpazarcık	996/1558	<i>Tercüme-i Vikâye-i Kurt Efendi</i>	Slm. Ktp. Şehid Ali Paşa, 863.
Abdulcemil b. Muhammed es-Safî	?	<i>Menâfiu'l-Müslimîn (Farsça)</i>	İzmir Milli Ktp, 1568.
Ömer b. Muharrem	?	<i>Terceme-i Vikâye fi mesa-li'l-Hidâye</i>	Akşehir Ktp, 199.
Üsküdarî Kasım b. Süleyman	?	<i>Tercüme-i Vikâye</i>	Manisa İl Halk Ktp, 655.
Şemsi Ahmet Paşa b. Muhammed b. Kızıl Ahmed	988/1588	<i>Nazmu'l-Vikâye bi't-Türki</i>	Süleymaniye Ktp., Lâleli, no. 1980/4.

Not. Tabloda eserin bulunduğu/zikredildiği yerle ilgili sadece bir kütüphane/kaynak gösterilmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için çalışmadaki ilgili kısma müracaat edilmelidir. Tabloda eserin hâşiye olma ihtimaline göre (H) harfi, reddiye eser için (R), muhtasar eser için (M) harfi konulmuştur.